

<https://doi.org/10.15407/etet2025.03.031>

УДК: 330.35:316.4

JEL: A13, J21, J23, O15, O20

**Вікторія Близнюк,
Тетяна Бурлай,
Лариса Гук**

СТАН І МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНИ У МІЛІТАРНОМУ ТА ВІДБУДОВЧОМУ КОНТЕКСТІ

Розглянуто питання подолання дефіциту людського капіталу України через задіяння опор соціальної стійкості, пов'язаних із національним ринком праці та національною системою освіти. Важливість проблем збереження й консолідації людського капіталу висвітлено через необхідність акцентування зусиль держа-

Близнюк Вікторія Валеріївна (vikosa72@gmail.com), д-р екон. наук, чл.-кор. НАН України; завідувач відділу соціоекономіки праці Державної установи "Інститут економіки і прогнозування Національної академії наук України". ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2265-4614>

Бурлай Тетяна Вікторіївна (btv2008@ukr.net), д-р екон. наук, доц.; провідний науковий співробітник відділу економічної теорії Державної установи "Інститут економіки і прогнозування Національної академії наук України". ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4530-9151>

Гук Лариса Павлівна (l_guk@ukr.net), канд. екон. наук; старший науковий співробітник відділу соціоекономіки праці Державної установи "Інститут економіки і прогнозування Національної академії наук України". ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0143-077X>

Стаття представляє результати дослідження, виконаного в рамках наукового проекту "Соціальна стійкість України в умовах війни та повоєнних викликів" (держ. реєстр. № 0124U004449), що фінансується за кошти спеціального фонду, отримані за рахунок зовнішнього інструменту допомоги ЄС для виконання зобов'язань України у Рамковій програмі Європейського Союзу з наукових досліджень та інновацій "Горизонт 2020".

Цитування:

Близнюк, В.В., Бурлай, Т.В., & Гук, Л.П. (2025). Стан і можливості розвитку людського капіталу України у мілітарному та відбудовчому контексті. *Економічна теорія*, (3), 31–68. <https://doi.org/10.15407/etet2025.03.031>

Blyzniuk, V., Burlai, T., & Huk, L. (2025). The state and possibilities of human capital development in Ukraine in the military and recovery context. *Ekonom. teor. – Economic theory*, (3), 31–68. <https://doi.org/10.15407/etet2025.03.031>

© Видавець Державна установа "Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України", 2025.
Стаття відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0
(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.uk>)

ви на якісній складовій людського капіталу, що формується системами професійно-технічної і вищої освіти. Можливості максимально ефективного використання наявного людського капіталу продемонстровано через необхідність забезпечення інклюзивності функціонування національного ринку праці. Проведено аналітичну оцінку міжнародних підходів до розуміння людського капіталу та його суспільної ролі. Окреслено основні опорні елементи формування людського капіталу, які згідно з підходом ПРООН базуються на інвестиціях в освіту, вдосконаленні системи охорони здоров'я, покращенні умов життя й соціальної інтеграції та проведенні політики економічного зростання, інновації та залучення інвестицій. Показано втрати людського капіталу України внаслідок шоків впливів війни, що пов'язані із демографічними, соціальними, медичними, матеріальними, інтелектуальними збитками тощо. Представлені соціологічні дані надали можливість стверджувати, що станом на середину 2025 року гуманітарна ситуація в Україні залишалася складною, це дає підстави констатувати наявність значних втрат і ризик подальшого зростання дефіциту національного людського капіталу. Здійснено оцінку наслідків зумовлених війною втрат людського капіталу України для системи освіти та національного ринку праці. Наголошено на наявності на національному ринку праці професійних дисбалансів, пов'язаних із руйнівним впливом повномасштабної війни на інфраструктуру та людський капітал професійно-технічної освіти. У другому випадку досліджено, якою мірою економіка в цілому через ефективне використання людського капіталу здатна акумулювати результати цього процесу у доданій вартості, а відтак перетворювати людський капітал на економічне зростання. Узагальнено рекомендації, що стосуються інституційних змін задля посилення взаємодії освітньої галузі та ринку праці України, що спрямовані на завбачення дефіциту національного людського капіталу України, спричиненого освітніми втратами воєнного часу.

Ключові слова: мілітарні загрози, соціальна стійкість, дисбаланс ринку праці, професійна освіта, зайнятість, інклюзивність.

THE STATE AND POSSIBILITIES OF HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT IN UKRAINE IN THE MILITARY AND RECOVERY CONTEXT

Viktoriiia Blyzniuk (vikosa72@gmail.com), Doctor of Science (Economics), Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine; Head at the Department of Labour Socioeconomics, State Organization "Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine". ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2265-4614>

Tetiana Burlai (btv2008@ukr.net), Doctor of Science (Economics), Associate Prof.; Leading Researcher at the Department of Economic Theory, State Organization "Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine". ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4530-9151>

Larysa Huk (l_guk@ukr.net), PhD in Economics, Senior Researcher at the Department of Labour Socioeconomics, State Organization "Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine". ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0143-077X>

The article considers the issue of overcoming the shortage of human capital in Ukraine through the use of social sustainability pillars related to the national labor market and the national education system. The importance of the problems of preserving and consolidating human capital is highlighted through the need to focus the state's efforts on the qualitative component of human capital formed by vocational and higher education

systems. The possibilities for maximizing the efficient use of available human capital are demonstrated through the need to ensure the inclusiveness of the national labor market. The article provides an analytical assessment of the international approaches to understanding human capital and its social role.

The authors outline the main pillars of human capital formation, which, according to the UNDP approach, are based on investment in education, improving the health care system, improving living conditions and social integration, and pursuing policies of economic growth, innovation and investment attraction. The article shows the losses of Ukraine's human capital resulting from the shocks of the war, which are associated with demographic, social, healthcare, material, intellectual and other losses. The presented sociological data allow to assert that as of mid-2025, the humanitarian situation in Ukraine remained difficult, which gives grounds to state that there are significant losses and a risk of further growth of the national shortage of human capital. The authors assess the consequences of the war-related losses of Ukraine's human capital for the education system and the national labor market.

The study emphasizes the existence of professional imbalances in the national labor market due to the destructive impact of the full-scale war on the infrastructure and the human capital of vocational education. In the second case, the authors investigate the extent to which the economy as a whole, through the effective use of human capital, is able to accumulate the results of this process in added value, and thus transform human capital into economic growth. The article summarizes the recommendations concerning institutional changes to strengthen the interaction between Ukraine's educational sector and labor market, aimed at preventing further depletion of Ukraine's national human capital caused by wartime educational losses.

Keywords: military threats, social sustainability, labor market imbalance, vocational education, employment, inclusiveness.

Жорсткі реалії воєнного стану та завдання повоєнної відбудови України об'єктивно вимагають посилення її соціальної та економічної стійкості. Одним із ефективних шляхів для цього є мінімізація та заповнення втрат національного людського капіталу, зумовлених триваючою збройною агресією. Як підкреслюють експерти Всесвітнього економічного форуму, саме людський капітал нації – знання та навички, втілені в окремих людях, що дозволяють їм створювати економічну цінність, – виступає найважливішим фактором тривалого піднесення, оскільки має вирішальне значення не лише для продуктивності суспільства, але й для функціонування його політичних, соціальних та громадянських інституцій¹. Незамінну роль людський капітал відіграє і як складова механізмів реагування на сучасні глобальні загрози, що особливо активізувалися в контексті воєнно-економічної циклічності (Grytsenko & Podliesna, 2025).

Цілком закономірно, що питання людського капіталу має державну вагу, визначаючи не лише економічну конкурентоспроможність, але й динаміку національного рівня людського розвитку загалом (Гриценко, 2025).

¹ World Economic Forum (2016). *The Human Capital Report 2016*. <https://www.weforum.org/publications/the-human-capital-report-2016/> (дата звернення: 27.08.2025).

Тривала спадна динаміка цього показника в Україні постає стратегічною загрозою для її довгострокового прогресу в глобальному середовищі. Позиція України у міжнародному рейтингу за інтегральним Індексом людського розвитку (до 2013 р. – Індексом розвитку людського потенціалу), що розраховується на основі індикаторів рівня, тривалості та якості життя, а також освіченості населення, має чіткий низхідний тренд: із 47-го місця в 1991 р. до 75-го – у 2000 р., 82-го – у 2010 р.², 78-го – у 2021 р. та 100-го місця у 2024 р. серед 193 країн світу³.

За всі довоєнні роки Україна так і не вжила достатніх дієвих заходів для вирішення масштабної, комплексної і дуже за давньої проблеми свого низхідного людського розвитку. Примітно, що Стратегію людського розвитку, затверджену Указом Президента України за № 225/2021 від 2 червня 2021 р., передбачалося реалізувати до 2025 року, тобто практично за три з половиною роки, що вказує на ідеалістичне сприйняття стану вказаної проблеми та слабке розуміння її масштабів і наслідків. В умовах воєнного стану в Україні ця стратегія не була пролонгована, що цілком зрозуміло. Натомість, Урядовим розпорядженням від 30 вересня 2024 р. № 922-р було схвалено Стратегію демографічного розвитку України на період до 2040 року. Цей документ *"... враховує необхідність зупинення скорочення населення та створення умов для сталого довгострокового відтворення людського капіталу"* та передбачає, що *"варто акцентувати увагу не лише на кількісних показниках чисельності населення, а і на якості життя людей, якості людського капіталу, що означає високу якість освіти, збереження здоров'я, довголіття, високу продуктивність праці, залученість громадян до ринку праці і врядування в громадах тощо"*⁴.

Вочевидь, в умовах триваючої повномасштабної війни повноцінно імплементувати вказану Стратегію, як і майже всі інші стратегічні документи соціоекономічного спрямування, об'єктивно неможливо, що обумовлює потребу у повоєнному уточненні планів реалізації таких документів. Є необхідним і заповнення існуючих прогалів у стратегуванні розвитку України

² Офіційне інтернет-представництво Президента України. (2021, 02 червня). Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року "Про Стратегію людського розвитку"» № 225/2021. <https://www.president.gov.ua/documents/2252021-39073> (дата звернення 27.08.2025).

³ ПРООН в Україні. (2024, 13 березня). *Україна залишається країною з високим Індексом людського розвитку — Звіт UNDP*. Програма розвитку ООН (ПРООН). [https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/ukrayina-zalyshayetsya-krayinoyu-z-vysokym-indeksom-lyudskoho-rozvytku-zvit-undp#:~:text=\(дата звернення 27.08.2025\).](https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/ukrayina-zalyshayetsya-krayinoyu-z-vysokym-indeksom-lyudskoho-rozvytku-zvit-undp#:~:text=(дата звернення 27.08.2025).)

⁴ Кабінет Міністрів України. (2024, 30 вересня). *Розпорядження "Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року" № 922-р*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#Text> (дата звернення 27.08.2025).

в частині формування, акумуляції й використання національного людського капіталу, що на глобальному рівні нині визнається основою сталого, інклюзивного та стійкого (резильєнтного) розвитку⁵. Ці прогалини стратегування пов'язані, зокрема, з недостатністю або й відсутністю уваги до чинника людського капіталу та його похідних. До прикладу, в Концепції забезпечення національної системи стійкості, затвердженої Указом Президента України № 479/2021 від 27 вересня 2021 р.⁶ на період 2021–2025 рр., взагалі не згадується ні про людський капітал, ні про ринок праці України, хоча вони, безсумнівно, є одними з опорних елементів стійкості держави і суспільства у кризових ситуаціях. Примітно, що й у Плані заходів з реалізації Концепції забезпечення національної системи стійкості до 2025 року⁷, ухваленому Урядом лише наприкінці 2023 р., вказаним опорним елементам присвячено аж два пункти: п. 16.4 "організація та проведення профорієнтаційних заходів для населення..." та п. 16.5 "розроблення освітніх програм для організації професійного навчання зареєстрованих безробітних...". Тому вкрай важливо, що при розробленні проєкту Концепції Стратегії економічної безпеки України на період до 2030 року авторитетними вітчизняними науковцями підкреслено необхідність виокремлення напряму "трудоресурсної безпеки"⁸. За умови врахування цієї пропозиції, ухвалення й належної імплементації Стратегії за вказаним напрямом це, серед іншого, сприятиме формуванню й реалізації людського капіталу України у координатах національного ринку праці.

Задавленою проблемою, що потребуватиме вирішення у повоєнний період, постає офіційний інформаційно-статистичний супровід внутрішньокраїнних процесів людського розвитку. Ще довоєнного часу Державна служба статистики України (Держстат) припинила підготовку й оприлюд-

⁵ Ministry of Foreign Affairs of Japan. (2019, 29 June). *G20 Initiative on Human Capital Investment for Sustainable Development: Quality education for creating inclusive, resilient and innovative societies*. G20 Development Working Group. https://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/g20/osaka19/pdf/documents/en/annex_10.pdf (дата звернення 27.08.2025).

⁶ Офіційне інтернет-представництво Президента України. (2021, 27 вересня). Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року "Про запровадження національної системи стійкості"» № 479/2021. <https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181> (дата звернення 27.08.2025).

⁷ Кабінет Міністрів України. (2023, 10 листопада). *Розпорядження "Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції забезпечення національної системи стійкості до 2025 року" № 1025-р*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1025-2023-%D1%80#Text> (дата звернення 27.08.2025).

⁸ Інститут економіки промисловості НАН України. (2025). *Участь співробітників Інституту в розробці проєкту Концепції Стратегії економічної безпеки України на період до 2030 року*. <https://iie.org.ua/novini/uchast-spivrobotnykiv-institutu-v-rozrobtsi-proektu-kontseptsii-stratehii-ekonomichnoi-bezpeky-ukrainy-na-period-do-2030-roku/> (дата звернення 27.08.2025).

нення тематичного статистичного бюлетеня "Регіональний людський розвиток" – останнє розміщене на офіційному сайті Держстату, видання датоване 2017 роком⁹, – що дуже звужує можливості моніторингу й аналізу стану людського розвитку в Україні.

Незважаючи на вказані складнощі, різноаспектним дослідженням проблем людського капіталу присвячено чимало ґрунтовних наукових праць. Так, у низці економетричних досліджень (*Шумська, 2022; 2023; Shumska & Gaidai, 2025*) обґрунтовується, що злам стратегії економічного зростання країни, орієнтованої на розвиток людського капіталу, призводить до нагромадження дисбалансів і відходу від траєкторії стійкого зростання – це, зокрема, підтверджує український довоєнний досвід.

З початком повномасштабної війни гостро постало питання забезпечення соціальної резильєнтності України, в тому числі у сфері зайнятості, пов'язане зі втратами людського капіталу в умовах зростаючих мілітарних та економічних загроз (*Колот & Герасименко, 2022; Перегудова, 2022; Petrova et al., 2022; Близнюк та ін., 2025*). Вітчизняні науковці наголошують, що поряд з іншим соціальна резильєнтність національної економіки залежить від чинників, що детермінують процеси формування людського і соціального капіталу, розвитку сфер зайнятості та соціального забезпечення, законодавчої гармонізації регулювання соціально-трудова сфери в Україні та ЄС тощо (*Резнікова, 2022; Геєць та ін., 2023; Grytsenko et al., 2024; Близнюк та ін., 2024*). Питання резильєнтності соціально-трудова сфери України крізь призму її повоєнної реконструктивної відбудови цілісно осмислюються у праці О. Новікової, О. Цимбала, & Я. Остафійчука (2024). Регіональний вимір національного людського капіталу в умовах воєнних шоків і повоєнної відбудови України представлено в дослідженні В. Антонюк, & Ю. Залознової (2023), які на основі авторського розрахунку інтегрального індексу динаміки людського капіталу регіонів надали відповідні ретроспективні оцінки довоєнного часу та окреслили перспективи повоєнної модернізації регіональної економіки.

У ґрунтовному теоретичному дослідженні А. Kolot (2025) доведено необхідність урахування діалектики формування таких провідних соціальних інститутів, як вища освіта та соціально-трудова сфера, з акцентом на коєволюції їх трансформації в реаліях України. Разом із цим, як показано іншими дослідниками, слід приділяти посилену увагу розбудові інститутів національного ринку праці (*Близнюк, 2025; Костриця, & Бурлай, 2025*), зокрема державній політиці зайнятості (*Коваль &*

⁹ Державна служба статистики України. (2025). *Статистичний бюлетень "Регіональний людський розвиток"*. https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_rir_zb.htm (дата звернення 27.08.2025).

Власенко, 2023), соціальному діалогу (Костриця та ін., 2024), а також державних служб зайнятості – з урахуванням кращих світових практик (Костриця & Вітряк, 2018).

Можливості формування потенціалу стійкості соціально-трудової сфери України шляхом розбудови каналів соціальної мобільності, а також збереження національного людського та соціального капіталу у воєнноповоєнних умовах системно досліджуються у працях О. Новікової, & Я. Остафійчука (2023), О. Новікової, О. Амоши та ін. (2024). Вирішення Україною завдань повоєнного відновлення людського капіталу за допомогою інструментарію державної соціальної політики обґрунтовано у дослідженні О. Ковалюка, & Р. Власенко (2023). Значної уваги заслуговує наукова праця S. Barakat, & S. Zysk (2009), в якій показано, що деполітизація постконфліктного відновлення може виграти від більш глибоко структурованої "архітектури інтегрованого відновлення", спрямованого на людей, а фундаментальні політичні та економічні зміни у постраждалих від війни країнах мають відображати внутрішню готовність і здатність керувати такими змінами, а не диктат міжнародного співтовариства та завищені очікування.

У багатьох роботах поряд із комплексними дослідженнями у межах теорії людського капіталу (Добрынин и др., 1999; Антонюк, 2007) розглядаються певні стратегічні "точки опори" при його використанні для досягнення оптимально ефективних результатів бізнес-діяльності (Назарова та ін., 2006; Boudreau, Ramstad, 2007; Петрова, 2015). Водночас наголошується на важливості окремих ключових компонентів у процесі формування людського капіталу, серед яких освітній компонент має визначальне значення. Відповідна роль освітнього ресурсу та інвестицій в освіту висвітлена в роботах українських учених О. Грішнєвої (2001); І. Рядинської (2022), В. Антонюк (2022), N. Samoliuk et al. (2021).

Ціла низка сучасних наукових праць присвячена вивченню проблем дефіциту людського капіталу, викликаного, зокрема, міграцією цивільного населення та втратами серед військових під час воєнних дій (Залознова & Азьмук, 2022). Розуміння незворотності кількісних втрат людського капіталу дає імпульс до пошуку шляхів збереження та розвитку його якісних характеристик, зокрема через задіяння після завершення війни механізмів покращання освітньої складової у процесі відтворення людського капіталу, враховуючи його довоєнну ефективність та втрати воєнного часу (Близнюк та ін., 2025).

Підкреслюючи багатогранність проведених раніше досліджень щодо розвитку національного людського капіталу, вбачається доцільним розширити наукові пошуки у контексті його розгляду крізь призму дії воєнних шоків і завдань повоєнної відбудови країни. Зважаючи на важливість й актуаль-

ність збереження, консолідації та максимально ефективного використання наявного людського капіталу, особливої уваги та додаткового дослідження потребують питання відтворення людського капіталу українською освітньою системою та його подальшого використання на національному ринку праці.

Мета цієї статті полягає у визначенні дієвих підходів до збереження та відтворення людського капіталу України як опори її соціальної стійкості у воєнно-повоєнний час, що пов'язані з компонентами освіти та зайнятості, ефективністю їх взаємозв'язку та перспективами національного ринку праці. Методологічною основою дослідження є міждисциплінарний підхід, з акцентом на застосуванні політекономічної та інституційної методології. Використані в дослідженні дані Держстату не охоплюють тимчасово окупованих територій і частини територій України, на яких ведуться чи велися бойові дії.

Людський капітал: міжнародні визначення та соціоекономічна роль

Хоча феномен людського капіталу перебуває у фокусі академічних соціогуманітарних досліджень ще з 1960-х років – завдяки першопрохідницьким працям американських вчених Т. Шульца та Г. Беккера, – універсального наукового визначення він досі не отримав. Натомість профільні міжнародні структури застосовують власні підходи до розуміння та оцінювання людського капіталу та його суспільної ролі. Приклади найбільш відомих таких підходів наводимо нижче.

Підхід Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Людський капітал у широкому розумінні розглядається як сукупність знань, навичок, умінь та інших особистісних характеристик людей, яка допомагає їм бути продуктивними та сприяє забезпеченню їхнього особистого, соціального та економічного благополуччя. Це визначення ОЕСР має всеосяжний характер, охоплюючи різні навички (когнітивні та некогнітивні, такі як особисті якості та навички міжособистісної комунікації) і вміння, набуті шляхом навчання та набуття досвіду, і водночас включаючи вроджені здібності людини, певні аспекти її мотивації та поведінки, а також фізичне, душевне та психічне здоров'я індивідів як складові людського капіталу¹⁰. При цьому ОЕСР провідну роль відводить саме освіті, включаючи до її складу формальну освіту в ранньому дитинстві, формальну шкільну освіту, програми навчання дорослих, а також неформаль-

¹⁰ UNECE. (2016). *Guide on Measuring Human Capital*. United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). https://unece.org/DAM/stats/publications/2016/ECECESSTAT20166_E.pdf (дата звернення 27.08.2025).

не навчання, як і навчання на робочому місці та набуття трудового досвіду. Всі зазначені складові багатогранного освітнього процесу обґрунтовано вважаються ключовими напрямками інвестування в людський капітал. Ураховуючи, що освіта є пріоритетним компонентом у формуванні людського капіталу, у його кількісній оцінці ОЕСР зосереджується на таких показниках, як роки навчання, рівень залученості до освітньої системи та рівень освіченості населення¹¹.

Підхід Світового банку ґрунтується на розумінні людського капіталу як сукупності знань, навичок і здоров'я, які люди акумулюють протягом свого життя, що дозволяє їм реалізовувати свій потенціал як корисних членів суспільства. Водночас розвиток людського капіталу постає ключовою умовою побудови соціально згуртованих інклюзивних суспільств, потребуючи інвестування в людей шляхом покращення якості харчування, медичної допомоги, забезпечення якісної освіти, створення робочих місць та навчання професійним навичкам і вмінням¹². Закономірно, що нехтування інвестиціями людський капітал може різко ослабити конкурентоспроможність країни у сучасному високотехнологічному світі, в якому для забезпечення стійкого зростання економікам потрібно дедалі більше фахівців високої кваліфікації. Дослідження щодо цінності та економічної віддачі людського капіталу показали, що кожен додатковий рік навчання у середній і вищій школі підвищує дохід людини в середньому на 10%. Поряд із тривалістю освіти, дуже важлива її якість: за розрахунками експертів у сфері економіки розвитку, саме людський капітал напряму обумовлює від 10% до 30% відмінностей між країнами за рівнем доходу на душу населення (Flabbi, & Gatti, 2018).

Визнаючи провідну роль людського капіталу у розвитку світової економіки та зайнятості, Світовий банк 2018 року заснував Проєкт людського капіталу – глобальну ініціативу для обміну передовим досвідом, ідеями та пропозиціями щодо подолання національними урядами та їхніми партнерами викликів, пов'язаних із людським капіталом, – що фокусується на таких пріоритетних напрямках, як: робочі місця для жінок і молоді; стале фінансування та покращення результатів у сфері охорони здоров'я та освіти; демографічні переходи у країнах з високою народжуваністю та у "старіючих" суспільствах; нарощування людського капіталу в умовах глобальної

¹¹ OECD. (n.d.). *Productivity, human capital and educational policies*. The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). <https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/human-capital-and-educational-policies.html> (дата звернення 27.08.2025).

¹² World Bank Group. (2019, 19 March). *The Human Capital Project: Frequently Asked Questions*. <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital/brief/the-human-capital-project-frequently-asked-questions> (дата звернення 27.08.2025).

нестабільності та конфліктів¹³. Акцентуючи на першорядності інвестицій в охорону здоров'я, освіту та соціальний захист, що посилює ключове значення людського капіталу для створення робочих місць й економічного процвітання, Світовий банк у партнерстві з МВФ з 2019 р. щорічно проводять тематичну міжнародну Нараду міністрів з Проєкту розвитку людського капіталу¹⁴ (у жовтні 2025 р. її учасниками очікувано стануть представники понад 40 держав).

Підхід Європейської економічної комісії (ЄЕК) ООН. Зважаючи на потребу розроблення міжнародно визнаної, науково обґрунтованої методики для кількісної оцінки людського капіталу (в рамках міжнародної Системи національних рахунків – СНР), ЄЕК ООН у 2013 р. було створено Цільову групу з питань вимірювання людського капіталу¹⁵. Одним із найважливіших результатів роботи цієї Цільової групи стала підготовка та публікація "Керівництва з вимірювання людського капіталу", що демонструвало практичну можливість побудови у рамках СНР сателітного рахунку людського капіталу, однак лише того, що формується унаслідок отримання формальної освіти та професійної підготовки. Складання такого сателітного рахунку дозволяє проілюструвати вплив національного людського капіталу на показники ВВП, інвестицій, споживання, заощаджень та чистої вартості капіталу країни. У вказаному Керівництві, розробленому Цільовою групою ЄЕК ООН, концепція людського капіталу обмежена виключно економічними благами, які можна отримати внаслідок накопичення знань, втілених в індивіді, та, відповідно, оцінити ці блага за критерієм зростання або загальних доходів, або оплати праці, або доходів від самозайнятості. При цьому випуск людського капіталу рекомендується оцінювати на основі внутрішніх витрат роботодавців на освіту та професійну підготовку працівників. Для визначення вартості запасу людського капіталу Керівництвом передбачено використовувати як альтернативні два підходи:

(1) *підхід на основі витрат*, що ґрунтується на методі безперервної інвентаризації для розрахунку запасу людського капіталу як дисконтованої вартості витрат на інвестування в людський капітал;

¹³ World Bank Group. (2019). *Coming Together: The Human Capital Project Ministers' Conclave*. <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/939261565020661481-0140022019/render/Conclavebrochuredigital.pdf> (дата звернення 27.08.2025).

¹⁴ World Bank Group. (2019). *Human Capital Project Ministerial Conclave: Promoting Jobs and Economic Transformation*. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/484411583472053419/pdf/Human-Capital-Project-Ministerial-Conclave-Promoting-Jobs-and-Economic-Transformation.pdf> (дата звернення 27.08.2025).

¹⁵ United Nations Economic and Social Council, Economic Commission for Europe, Conference of European Statisticians. (2013, March). *Measuring Human Capital – a stock-taking report*. ECE/CES/2013/5/Add.2. https://unece.org/DAM/stats/documents/ece/ces/bur/2013/Review_on_human_capital_measurement.pdf (дата звернення 27.08.2025).

(2) підхід на основі доходу протягом життя, що спирається на чисту поточну вартість майбутніх благ людського капіталу, які визначаються на основі доходу від трудової діяльності в розбивці за різними віковими категоріями та рівнем здобутої освіти працівників¹⁶.

Підхід Програми Розвитку ООН (ПРООН). Пропонується асоціювати людський капітал як сукупність факторів, включаючи знання, навички, здоров'я, умови життя, можливості працевлаштування та інші, що дозволяють людям повністю реалізувати свій потенціал і бути більш продуктивними членами суспільства, тим самим примножуючи соціоекономічні результати на особистому, корпоративному та державному рівнях. Вбачається, що пріоритетом кожної країни є інвестування в людський капітал шляхом розвитку таких секторів, як освіта, охорона здоров'я та соціальні послуги, що веде до скорочення бідності, створення більш продуктивної робочої сили та побудови інклюзивного суспільства¹⁷.

У визначенні ПРООН, людський капітал країни є сумою людського капіталу усіх її громадян, тобто доданої вартості, яку вони створюють протягом свого життя. На макrorівні людський капітал відіграє вирішальну роль у стимулюванні економічного зростання та добробуту населення. Відповідно, держави з більш розвиненим людським капіталом мають вищий рівень конкурентоспроможності у глобальному вимірі. Загальна логіка підходу ПРООН щодо формування людського капіталу країни передбачає задіяння чотирьох фундаментальних опор цього процесу – освіти, здоров'я, умов життя людей, а також загального економічного результату (табл. 1).

Фокусуючи увагу на наведених у табл. 1 опорах формування національного людського капіталу, ПРООН підкреслює, що задля його розвитку сучасним державам вкрай важливо пріоритетувати інвестиції в освіту, забезпечуючи широкий доступ до якісної освіти і сприяючи навчанню протягом усього життя. Одночасно зусилля слід спрямовувати на вдосконалення систем охорони здоров'я, приділяти увагу покращенню умов життя, включаючи належне харчування та житло, а також сприяючи соціальній інтеграції та зменшенню нерівності. Політика, що підтримує економічне зростання, інновації та залучення інвестицій, також відіграє значну роль у

¹⁶ UNECE. (2016). *Guide on Measuring Human Capital*. United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). https://unece.org/DAM/stats/publications/2016/ECECESSTAT20166_E.pdf (дата звернення 27.08.2025).

¹⁷ UNDP Office in Ukraine. (2023). *The institutional framework in the field of human capital development policy. Part I*. United Nations Development Programme (UNDP). <https://www.undp.org/ukraine/publications/institutional-framework-field-human-capital-development-policy#> (дата звернення 27.08.2025).

Таблиця 1

**Опорні елементи формування людського капіталу
згідно з підходом ПРООН**

Порядковий номер	Назва	Характеристика
1.	Опора «Освіта»	Стосується загальної кількості навичок і кваліфікацій, доступних громадянам, що можуть бути використані ними для економічної діяльності. Підвищення рівня освіти і навичок напряду впливає на продуктивність праці, що у підсумку збільшує обсяг створеної вартості
2.	Опора «Здоров'я»	Середня тривалість життя людей визначальною мірою залежить від стану їхнього здоров'я. Поганий стан здоров'я і, відповідно, низька тривалість продуктивного життя призводять до скорочення загального обсягу людського капіталу країни
3.	Опора «Умови життя»	Враховує умови, в яких людина живе та працює. Соціальні умови – зокрема наявність достатнього харчування, житла, безпеки та доступу до основних соціальних послуг, – впливають як на здоров'я населення, так і на його здатність покращувати свої навички та/або кваліфікацію. Покращення соціальних умов життя населення веде до збільшення людського капіталу країни та її макроекономічних результатів
4.	Опора «Економічний результат»	Характеризує додану вартість, створювану населенням країни з урахуванням зазначених вище опор, а також охоплює інші фактори впливу на розвиток людського капіталу, такі як державна політика у сфері економічного розвитку, залучення прямих іноземних інвестицій тощо

Джерело: UNDP Office in Ukraine (2023). *The institutional framework in the field of human capital development policy. Part I.* United Nations Development Programme (UNDP). <https://www.undp.org/ukraine/publications/institutional-framework-field-human-capital-development-policy#> (дата звернення 27.08.2025).

розвитку людського капіталу, формуючи сприятливі умови для створення робочих місць, підприємництва та макроекономічного розвитку¹⁸.

Описані вище підходи дозволяють дійти висновку про визначальну дію людського капіталу на макроекономічну динаміку на глобальному, регіональному та національному рівні. Вітчизняні дослідники економетрично обґрунтували таку залежність і для довоєнної України, на основі модельних оцінок даних за 1995–2018 рр. показавши, що збільшення людського капіталу країни на 1% за рік, за інших однакових умов призвело до щорічного зростання реального ВВП в середньому на 0,77% (Шумська, 2022).

¹⁸ Там само.

Втрати людського капіталу України внаслідок шокових впливів повномасштабної війни

Беручи до уваги багатомірність складових формування людського капіталу, його втрати в охопленій повномасштабною війною Україні слід асоціювати з понесеними людськими втратами, але також і завданою шкодою та збитками. У нашому дослідженні поняття "втрати людського капіталу" використовується в найзагальнішому розумінні, що об'єднує всі аспекти шкоди, спричиненої війною процесів генерування, відтворення та нагромадження національного людського капіталу, – демографічний, соціальний, матеріальний, інтелектуальний та інші. Схожий підхід застосовується й авторами міжнародного консолідованого звіту "Україна: швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення (RDNA4): лютий 2022 – грудень 2024"¹⁹. За даними цього звіту, вражаючим є масштаб втрат у соціальному секторі країни (рис. 1), що безпосередньо корелює з масштабом втрат національного людського капіталу. У цьому випадку автори звіту застосовують дуже розлоге трактування поняття "соціальний сектор", включаючи до нього чимало сфер життя людини – від житлової до культури та туризму.

 <p>Соціальний сектор</p>	13 відсотків житлового фонду було пошкоджено або зруйновано, що вплинуло на понад 2,5 мільйона домогосподарств
	Понад 10 відсотків інфраструктури системи освіти пошкоджено або зруйновано
	1 603 заклади охорони здоров'я (16,2%) були зруйновані або пошкоджені
	741 000 (20%) дітей шкільного віку навчаються у гібридному форматі через брандбомбосховищ, тоді як понад 443 000 (12%) навчаються виключно дистанційно через вторгнення Росії в Україну та міркування безпеки
	2,3 мільярда доларів США на соціальний захист ВПО та осіб з інвалідністю
	200 об'єктів інфраструктури соціального захисту було пошкоджено або зруйновано
	5 483 культурні та туристичні об'єкти було пошкоджено або зруйновано

Рисунок 1. Характеристика шкоди, завданої повномасштабною війною соціальному сектору України протягом 24 лютого 2022 р. – 31 грудня 2024 р.

Джерело: Світовий банк. (2025, 28 лютого). *Україна – Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення (RDNA4): лютий 2022 – грудень 2024*. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099052925103531065/pdf/P180174-93c8e8c1-83a2-487d-aaec-a8435f9db418.pdf> (дата звернення 27.08.2025).

¹⁹ UNDP. (2025, 25 February). *Ukraine – Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4): February 2022 – December 2024*. <https://www.undp.org/ukraine/publications/ukraine-fourth-rapid-damage-and-needs-assessment-rdna4-february-2022-december-2024-english> (дата звернення 27.08.2025).

За даними оприлюдненого в травні 2025 р. звіту Міжнародної організації з міграції (МОМ)²⁰, триваюча вже четвертий рік війна з РФ дуже глибоко порушила усталені практики життя, скоротила засоби до існування у населення та надання йому базових послуг (охорони здоров'я, освітніх, соціальних, адміністративних) по всій Україні. Лише серед цивільного населення України станом на кінець липня 2025 р. Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини офіційно засвідчено 13 тисяч 883 загиблих і понад 35,5 тисяч поранених²¹, і кількість жертв з кожним днем цього воєнного конфлікту щодалі зростає.

Окрім поглиблення демографічної кризи, – нагадаємо: ще напередодні війни смертність в Україні утричі перевищувала народжуваність²², – масштабна воєнна агресія несе для українців вкрай негативні соціальні наслідки, насамперед у сфері охорони здоров'я, доходів, а також освіти. Так, за даними спеціального звіту Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) за 2024 рік²³, війна серйозно порушила доступ до медичної допомоги цілих когорт українських громадян: жителів прифронтових зон; внутрішньо переміщених осіб; людей з хронічними та інфекційними захворюваннями. Також в умовах воєнного стану значно зросли епідеміологічні ризики, а мільйони українців отримали серйозні фізичні та психічні травми. Зокрема, за оцінками ВООЗ, наразі 9,6 млн проживаючих в Україні людей перебувають у групі ризику розвитку психічних розладів або живуть із ними, зокрема 3,9 млн з них мають симптоми середнього та важкого ступеня таких розладів.

Повномасштабна війна продовжує справляти шокуючий вплив на доходи, рівень і якість життя людей. Згідно з консолідованою оцінкою, рівень бідності в Україні зріс із 21% у 2021 р. до 36% у 2023 р., а приблизно 5 млн громадян, або 15% проживаючого в Україні населення, нині позбав-

²⁰ IOM. (2025, May). *Human Impact of the War in Ukraine: Health, Education and Physical Assets*. International Organization for Migration (IOM). <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-human-impact-war-ukraine-may-2025> (дата звернення 27.08.2025).

²¹ OHCHR. (2025, 28 July). *Ukraine: Protection of Civilians in Armed Conflict – July 2025 update*. Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR). https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2025-08/Ukraine%20-%20protection%20of%20civilians%20in%20armed%20conflict%20%28July%202025%209_ENG.pdf (дата звернення 27.08.2025).

²² Державна служба статистики України. (2022). *Кількість живонароджених, померлих по регіонах у січні 2022 року*. <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 27.08.2025).

²³ WHO Regional Office for Europe. (2025, July). *WHO's Response to Health Emergencies in Ukraine: Annual Report 2024*. World Health Organization (WHO). <https://www.who.int/europe/publications/i/item/WHO-EURO-2025-12500-52274-80390> (дата звернення 27.08.2025).

лені можливостей продовольчої безпеки²⁴. За інформацією Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, у 2025 році через вплив воєнних шоків потребують гуманітарної допомоги та соціального захисту 12,7 млн людей, що проживають на контрольованих урядом України територіях²⁵, а ще понад 5,6 млн українців станом на липень цього року через війну залишаються шукачами притулку за кордоном²⁶ і переважна більшість з них (в основному це жінки з дітьми) не планує повернутися додому, поки воєнний конфлікт не завершиться. Зауважимо, що саме на такі поведінкові траєкторії звернено увагу у нещодавньому спеціальному звіті Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН)²⁷.

Освітня та наукова складова втрат національного людського капіталу

Оцінюючи вплив війни на динаміку людського капіталу, особливу увагу слід звернути на серйозні освітні втрати у секторах вітчизняної дошкільної, шкільної та передвищої освіти. Міністерство освіти і науки України (МОН) трактує ці втрати як сукупні втрати життя або здоров'я учасників освітнього процесу (дітей, вихователів, учителів та інших осіб) та втрати освітньої інфраструктури²⁸. Зокрема, наприкінці листопада 2024 року МОН повідомило про загибель за перші 1000 днів повномасштабної війни 89 українських учителів²⁹. За даними МОН, станом на початок серпня 2025 року в Україні налічувалося понад 7 млн дітей війни. На вказану дату

²⁴ UNDP. (2025, 25 February). *Ukraine – Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4): February 2022 – December 2024*. <https://www.undp.org/ukraine/publications/ukraine-fourth-rapid-damage-and-needs-assessment-rdna4-february-2022-december-2024-english> (дата звернення 27.08.2025).

²⁵ UNHCR. (2025). *Ukraine Emergency: UNHCR Delivery Updates – 12 June 2025*. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). <https://data.unhcr.org/en/documents/details/116983> (дата звернення 27.08.2025).

²⁶ UNHCR Regional Bureau for Europe. (2025, 28 July). *Ukraine Situation Flash Update #82. Operational Data Portal, United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR)*. <https://data.unhcr.org/en/documents/details/117787> (дата звернення 27.08.2025).

²⁷ UNHCR (2025, July). *Policy Brief. Forecasting Refugee Return to Ukraine Amid Ongoing War and Uncertainty*. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). <https://data.unhcr.org/en/documents/details/117421> (дата звернення 27.08.2025).

²⁸ (н.а.). (2023, 22 лютого). Міносвіти планує провести вимірювання освітніх розривів навчальних результатів школярів. *Укрінформ*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3673619-minosviti-planue-provesti-vimiruvanna-osvitnih-rozriviv-navcalnih-rezultativ-skolariv.html> (дата звернення 27.08.2025).

²⁹ (н.а.). (2024, 19 листопада). У МОН повідомили, скільки вчителів загинули за 1000 днів повномасштабної війни. *Слово і діло*. <https://www.slovoidilo.ua/2024/11/19/novyna/suspilstvo/mon-povidomyly-skilky-vchyteliv-zahynuly-1000-dniv-povnomashtabnoyi-vijny> (дата звернення 27.08.2025).

від бомбардувань та обстрілів постраждало 4139 вітчизняних закладів освіти, причому 394 з них зруйновано повністю³⁰.

Експерти МОМ³¹, використовуючи дані консолідованої міжнародної оцінки, акцентують увагу на фінансовому аспекті освітніх втрат України через триваючу воєнну агресію РФ. Згідно з указаними даними, з початку повномасштабної війни і на кінець 2024 року в Україні було пошкоджено 3373 дошкільні заклади, школи та коледжі – приблизно кожен десятий по країні – що, за експертними розрахунками, коштувало 13,4 млрд дол. США.

В умовах воєнного стану під надзвичайним тиском також перебуває якість навчання українських школярів – це засвідчують відповідні національні результати, виміряні в межах Програми міжнародного оцінювання учнів (PISA), що характеризуються негативною динамікою з 2018 року. Штатна чисельність педагогічних працівників в Україні скоротилася на 40 тисяч учителів (на 12%), адже освітяни вступають на військову службу, шукають притулку за кордоном або ж переїжджають до більш безпечних регіонів країни. Водночас, за соціологічними обстеженнями МОМ, четверо з десяти українських учителів, які наразі працюють, планують залишити професію до 2030 року³².

Соціологічні дані загального опитування українського населення, проведеного експертами МОМ у лютому – квітні 2025 року, фіксують в Україні гуманітарну ситуацію, що засвідчує не лише про серйозні втрати національного людського капіталу, а й про його значний дефіцит, що дедалі зростає (табл. 2).

Наведені дані табл. 2 цілком кореспондуються з результатами соціологічних досліджень щодо впливу війни на дошкільну та шкільну освіту в Україні, проведених іншими аналітичними структурами. Так, виконане на початку 2023 року дослідження аналітичного центру "Cedos" виявило, що вже у перший рік війни за кордоном опинилося 13% учнів і 3% вчителів від їх довоєнної чисельності – це потенційні втрати людського капіталу через еміграцію. Інші дані підтвердили, що дистанційне навчання зумовлює зниження якості освітньої складової формування людського капіталу під час воєнного стану³³.

³⁰ Міністерство освіти і науки України. (2025, серпень). *Освіта під загрозою*. <https://saveschools.in.ua> (дата звернення 27.08.2025).

³¹ IOM. (2025, May). *Human Impact of the War in Ukraine: Health, Education and Physical Assets*. International Organization for Migration (IOM). <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-human-impact-war-ukraine-may-2025> (дата звернення 27.08.2025).

³² Там само. Р. 8.

³³ Аналітичний центр "Cedos". (2023). *Війна та освіта. Як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи*. https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/ua-saved_overview-report-2022-web.pdf (дата звернення 27.08.2025).

Таблиця 2

**Соціологічна оцінка впливу повномасштабної війни
на людський капітал в Україні станом на травень 2025 року**

Порядковий номер	Стан / соціологічні дані щодо певного аспекту людського капіталу
1.	<p>Третина респондентів стикається з більшими труднощами у доступі до медичного обслуговування або ліків порівняно з періодом до повномасштабного вторгнення – особливо це стосується переміщених осіб, вразливих груп та мешканців прифронтових областей:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Понад 36% респондентів повідомили про утруднення доступу до медичних послуг або ліків порівняно з довоєнним часом; 8% мали труднощі лише з послугами, 12% – лише з ліками, а 16% – і з тим, і з іншим. • Внутрішньо переміщені особи (ВПО) постраждали найбільше: 46% загалом зіткнулися з більшими труднощами, а майже чверть (24%) зазнали одночасних труднощів з отриманням як послуг, так і ліків. • Географічно, мешканці прифронтових областей, таких як Херсонська (54%), Харківська (46%), Донецька (43%) та Дніпропетровська (42%), частіше повідомляли про проблеми з доступом. • Майже половина всіх респондентів з домогосподарств, де є особи з інвалідністю (48%) або особи з хронічними захворюваннями (46%), вказали на підвищені труднощі
2.	<p>Висока вартість медичного обслуговування залишається основною перешкодою для отримання медичної допомоги. Обмежена пропускна спроможність медичних закладів, дефіцит ліків та небезпечні або пошкоджені транспортні маршрути посилюють проблему для багатьох респондентів</p> <ul style="list-style-type: none"> • Серед респондентів, які повідомили про більші труднощі з доступом до медичної допомоги під час війни, 74% визначили свою фінансову неспроможність дозволити собі медичні послуги або ліки як основну перешкоду. • Майже 1/3 опитаних назвала проблеми з медичною інфраструктурою, персоналом та доступністю: 31% з них зазначили, що місцеві медичні заклади були пошкоджені, закриті або функціонують частково, тоді як 30% вказали на нестачу медичних працівників. Дефіцит ліків та медичного постачання згадали 33% респондентів. • Також є проблеми з фізичним доступом: 29% повідомили про пошкоджені дороги або брак транспорту, включаючи майже половину (48%) серед респондентів з сільської місцевості. Проблеми безпеки, пов'язані з війною, відбили бажання у 25% громадян відвідувати медичні заклади, зокрема 75% жителів Херсонської обл.
3.	<p>Домогосподарства, в яких проживає принаймні одна особа з хронічним захворюванням або інвалідністю, несуть найбільші витрати на охорону здоров'я</p> <ul style="list-style-type: none"> • 37% респондентів з домогосподарств, у складі яких є хронічно хвора особа, та 39% з домогосподарств, у яких є особа з інвалідністю, повідомили про витрати на охорону здоров'я, що обтяжують їх середній місячний дохід на 11 тис. грн і 12 тис. грн відповідно. • Лікування хронічних захворювань було категорією витрат, що

Порядковий номер	Стан / соціологічні дані щодо певного аспекту людського капіталу
	вплинуло на 61% усіх респондентів і на 83% домогосподарств з хронічно хворими особами, та 75% тих домогосподарств, у складі яких є особи з інвалідністю
4.	<p>Кожна п'ята дитина віком 3–5 років не відвідує дошкільний заклад через проблеми та збої, пов'язані з воєнним вторгненням РФ</p> <ul style="list-style-type: none"> • За даними по всій Україні, 21% дітей дошкільного віку не відвідують дитячий садок через проблеми та збої, пов'язані з війною (для тих батьків, хто не відправляє дітей, оскільки ці заклади не мають належного укриття), причому показники значно вищі серед ВПО (30%) та дітей у прифронтових районах (37%). • Основними перешкодами, про які повідомляли батьки, чиї діти не відвідували дитячий садок, були закриття закладів (38%), брак захисних укриттів (23%) та недостатня кількість місць у доступних закладах (16%).
5.	<p>Відвідуваність початкової та середньої школи залишається високою, незважаючи на війну</p> <ul style="list-style-type: none"> • За даними по всій країні, 96% дітей віком 6–17 років регулярно відвідували школу, тоді як лише 2% не відвідували школу саме через проблеми та збої, пов'язані з війною. • Рівень відвідуваності був дещо нижчим серед ВПО (94%) та мешканців великих міст на сході України (88%).
6.	<p>Війна змінює методи навчання, причому онлайн-навчання переважає на сході України та серед дітей – переміщених осіб</p> <ul style="list-style-type: none"> • У масштабах України трохи менше половини (44%) дітей шкільного віку (3–17 років) відвідували заняття повністю очно, тоді як 17% навчалися виключно онлайн, а 38% використовували гібридну модель. • У східних областях України домінувало онлайн-навчання: 50% учнів навчалися дистанційно, порівняно з лише 12%, які відвідували заняття очно. • Переміщення значно вплинуло на методи навчання: діти ВПО найбільше поклалися на онлайн-освіту (44%) і найменше відвідували заняття повністю очно (29%).

Джерело: IOM. (2025, May). *Human Impact of the War in Ukraine: Health, Education and Physical Assets*. International Organization for Migration (IOM). <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-human-impact-war-ukraine-may-2025> (дата звернення 27.08.2025).

Проведене 2024 року дослідження Міжнародного благодійного фонду "savED" засвідчило: бар'єри в навчанні у 2022–2024 рр. значною мірою спричинені вимушеним дистанційним навчанням; 63% педагогів вказали, що успішність їхніх учнів за час повномасштабного вторгнення погіршилась; 75% учнів погодились, що мають певні прогалини у знаннях; з них 27% стверджували, що допомоги від учителів не отримували, а 44% – що вчителі пропонували допомогу; лише 53% учнів хочуть після школи лишатися в Україні, тоді як 26% – переїхати жити за кордон (решта 20% не ви-

значилися), і батьки мають подібні погляди. До того ж 31% учнів з міст і 16% із українських сіл хотіли би поїхати вчитися за кордон³⁴.

За оцінкою неурядової організації з прав дитини "Plan International", презентованою в лютому 2025 р.³⁵, протягом майже п'яти останніх років діти в Україні стикалися зі значними перешкодами в навчанні, починаючи з двох років, утрачених через пандемію COVID-19, і закінчуючи триваючим воєнним конфліктом. Через повномасштабну війну понад 3 млн дітей були змушені покинути свої домівки, а це означає, що багато хто не може відвідувати школу особисто. Опитування української молоді віком від 15 до 24 років, проведене "Plan International", показало, що кожен п'ятий (19,8%) із респондентів пропустив від 1 до 2 років навчання внаслідок війни. Ситуація ще складніша для дітей у сільській місцевості, де розрив під впливом воєнних шоків значно збільшився. На сьогодні діти, які живуть у селах, в освітньому плані приблизно на 4–5 років відстають від своїх однолітків-містян.

Все зазначене вище доводить надзвичайно гострий і тривалий негативний вплив повномасштабної війни в Україні на формування національного людського капіталу. Триваючий воєнний конфлікт невпинно генерує зростання його дефіциту, подолання якого постає стратегічним пріоритетом повоєнної відбудови країни.

Аналітична оцінка, наведена в урядовому Плані для реалізації Програми "Ukraine Facility" протягом 2024–2027 років³⁶ (*Програми фінансової підтримки України від Європейського Союзу обсягом 50 млрд євро на 2024–2027 роки, що надається під зобов'язання впровадження узгоджених сторонами українських реформ*), показує, що історично Україна відставала за показниками економіки та людського капіталу порівняно із сусідніми країнами та країнами із середнім рівнем доходу. Повномасштабна війна завдала істотної шкоди людському капіталу України, а тому вкрай важливо зупинити його втрату та реалізувати політику, спрямовану на повоєнне подолання дефіциту національного людського капіталу. Це передбачає роботу з відповідними зацікавленими сторонами, насамперед, соціальними партнерами, а також з найбільш соціально вразливими групами українського населення. Поряд із цим, дуже важливе (*авт. – і вкрай*

³⁴ Міжнародний благодійний фонд "savED". (2024). *Війна та освіта. 2 роки повномасштабного вторгнення*.

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2024/02/10/Bryf.Viyna.ta.osvita.Dva.roky.povnomasshtabnoho.vtorhnennya.2024.ukr-10.02.2024.pdf> (дата звернення 27.08.2025).

³⁵ Гуманітарна неурядова організація з прав дитини "Plan International". (2025, 20 лютого). *Три роки війни в Україні: перебої в освіті поглиблюють кризу психічного здоров'я дітей*. <https://plan-international.org/news/2025/02/20/ukraine-war-disrupts-education-for-fifth-consecutive-year/> (дата звернення 27.08.2025).

³⁶ Кабінет Міністрів України. (2024). *План для реалізації "Ukraine Facility" на 2024–2027 роки*. С. 135–174. <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/> (дата звернення 27.08.2025).

нелегке з цілої низки причин, про які буде сказано далі) завдання вітчизняної державної політики – сприяння поверненню на Батьківщину українців, які зараз проживають за кордоном.

На досягнення вказаних цілей спрямоване впровадження реформ щодо відновлення людського капіталу України, передбачених урядовим Планом реалізації Програми "Ukraine Facility" на період 2024–2027 років. Так, основними напрямками реформ у розділі "Людський капітал" цього Плану визначено:

- зміцнення освіти та навичок;
- забезпечення доступу до медичних послуг та покращення реабілітації;
- повернення до ринку праці людей, вилучених з нього внаслідок різних обставин, зокрема війни, та усунення її соціальних і економічних наслідків;
- зростання частки фізично, економічно і суспільно активного населення.

Поряд із цим, на недосконалість і певні стратегічні прорахунки зазначеного Плану вказує цілковита відсутність у розділі "Людський капітал" такої незамінної компоненти його формування та суспільної віддачі, як наука. На жаль, розробники Плану не взяли до уваги значний потенціал і здобутки українського науково-дослідницького сектору, його незаперечно визначальний вплив на національний людський капітал (на прикладі багатьох інших держав такий вплив обґрунтовано, наприклад, *Blackburn et al.*, 2000). Примітно, що й у Плані в цілому наука згадується лише побіжно, зокрема, у підпункті "Розвиток зеленої металургії як важливої складової переробної промисловості" бюрократично-декларативним стилем зазначається, що " *...уряд створить спеціалізовану структуру для підтримки розробки та впровадження політики у сфері наукових досліджень та інновацій, зокрема для посилення співпраці промисловості та академічними колами. Уряд перегляне дорожню карту інтеграції в Європейський дослідницький простір...*"³⁷. Хоча фактично дослідження й розробки в інтересах національної обороноздатності та безпеки вже з лютого 2022 р. стали ключовим пріоритетом діяльності НАН України³⁸, приносячи державі вагомий результат у мілітарній, екологічній, промисловій, енергетичній та

³⁷ Там само. С. 182–183.

³⁸ Національна академія наук України. (2025, 01 серпня). *Frotline science. В Україні зростає роль наукових досліджень для безпеки й оборони.* <https://www.nas.gov.ua/news/frotline-science-v-ukrani-zrostaye-rol-naukovih-doslidzhen-dlya-bezpeki-y-oboroni> (дата звернення 27.08.2025).

ін. сферах³⁹, що підкреслює значну суспільну роль і віддачу вітчизняної науки в умовах воєнного лихоліття.

Слід вказати, що зростаючий в умовах воєнного стану дефіцит людського капіталу значною мірою обумовлюється втратами у сфері української науки – як кадровими, так і майновими. Так, повномасштабна війна дедалі більше поглиблює за давню тенденцію щодо неухильного і досить помітного скорочення кадрового складу науки в Україні. Власне, війна загострила ключові чинники, що формують цю негативну тенденцію, зокрема, такі як: *старіння наукового персоналу* (вибуття науковців з природної причини (смертності) перевищує поповнення науки молоддю); *брак програм підтримки для дослідників середнього віку* (на відміну від молодих дослідників віком до 35 років); *низький рівень оплати праці науковців* (він абсолютно не задовольняє нормальні життєві потреби, через що дослідники й полишають науку) (Малицький, 2023).

Поряд із поглибленням довоєнної тенденції скорочення кадрового складу науки, за оприлюдненими МОН у липні 2025 р. даними, за час війни загинули на фронті, виїхали з України або змінили вид професійної діяльності приблизно 16 тисяч, або 20%, наукових співробітників, викладачів і науково-педагогічних працівників⁴⁰. Більш точне уявлення щодо понесених в умовах воєнного стану наукових втрат національного людського капіталу дають дані Держстату стосовно динаміки, оціненої в еквіваленті повної зайнятості⁴¹, чисельності працівників (дослідників, техніків, допоміжного персоналу), задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок протягом 2021–2024 рр. (табл. 3).

Дані наведеної таблиці показують, що в еквіваленті повної зайнятості чисельність працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок в Україні, скоротилася в 2024 році порівняно з довоєнним 2021 роком на 12,7%, зокрема безпосередньо дослідників – на 10,4%. При цьому число дослідників, які працюють в освітніх закладах, зменшилося майже на чверть (24,0%), а дослідників у наукових установах країни, – відповідно,

³⁹ Остролюцька, Л. (2024, 26 листопада). Академія наполегливо працює задля майбутнього України. *Світ*, 43–44(1319–1320). С. 3. <https://svit.kpi.ua/2024/11/26/академія-наполегливо-працює-задля-ма/> (дата звернення 27.08.2025).

⁴⁰ Гончарова, К. (2025, 27 липня). Кадрові втрати. Скільки українських науковців виїхало за кордон. *РБК-Україна*. <https://www.rbc.ua/rus/news/kadrovi-vtrati-skilki-ukrayinskih-naukovtsiv-1753453321.html> (дата звернення 27.08.2025).

⁴¹ Оцінка в еквіваленті повної зайнятості (повного робочого дня) передбачає перерахунок фактичної чисельності працівників, які охоплені неповною зайнятістю або працюють за сумісництвом, в умовну чисельність штатних працівників, зайнятих виконанням роботи повний робочий день. *Див.:* Державний комітет статистики України. (2005, 28 вересня). *Наказ "Про затвердження Інструкції зі статистики кількості працівників" № 286 (зі змінами)*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1442-05#Text> (дата звернення: 27.08.2025).

**Зміни чисельності (оціненої в еквіваленті повної зайнятості)
працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок,
в Україні у період 2021–2024 років**

Порядковий номер	Показник	2021 р., осіб	2024 р., осіб	2024 р. до 2021 р., %
1	Загальна чисельність усіх працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок	50912	44440	-12,7
2	Загальна чисельність дослідників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, зокрема за такими видами економічної діяльності як:	32061	28711	-10,4
2.1	- освіта	6069	4612	-24,0
2.2	- наукові дослідження та розробки, зокрема дослідження й експериментальні розробки у сфері:	22129	18837	-14,9
2.2.1	природничих і технічних наук	19445	16270	-16,3
2.2.2	суспільних і гуманітарних наук	2684	2566	-4,4

Джерело: Державна служба статистики України. (2025). *Кількість дослідників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, в еквіваленті повної зайнятості, за видами економічної діяльності і за статтю за 2021–2024 роки.* <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 27.08.2025).

на 14,9%. Такі суттєві наукові втрати людського капіталу можуть серйозно загальмувати як повоєнне подолання його дефіциту, так і низку процесів повоєнного відновлення економіки України, що потребують внеску вітчизняної науки. Насамперед, інноваційно-технологічних процесів, беручи до уваги, що у 2024 році порівняно з довоєнним періодом чисельність (в еквіваленті повної зайнятості) науковців, які здійснюють дослідження й експериментальні розробки у сфері природничих і технічних наук, скоротилася на 16,3% (табл. 3).

Оцінюючи майнові втрати вітчизняної наукової сфери, МОН зазначає, що за час воєнного конфлікту загалом було пошкоджено чи зруйновано близько 30% дослідницької інфраструктури України⁴². Стосовно майнових втрат національної академічної науки, то на початок червня 2025 р. орієнтовна сума збитків НАН України унаслідок воєнних дій сягнула 800 млн грн, руйнувань і пошкоджень зазнали понад 350 об'єктів майнового комплексу у 67 академічних установах і організаціях, а доступ до об'єктів

⁴² Гончарова, К. (2025, 27 липня). Кадрові втрати. Скільки українських науковців виїхало за кордон. *РБК-Україна*. <https://www.rbc.ua/rus/news/kadrovi-vtrati-skilki-ukrayinskih-naukovtsiv-1753453321.html> (дата звернення 27.08.2025).

НАН України, що нині знаходяться у (при)фронтовій зоні, об'єктивно неможливі⁴³.

Як свідчать дані консолідованої міжнародної оцінки, фінансові потреби України у повоєнному відновленні її освітнього й наукового середовища дуже значні – 32,9 млрд дол. США на десятирічний період 2025–2035 рр.⁴⁴ (табл. 4), причому майже половина (47,1%) цієї суми припадає на відбудову дослідницької інфраструктури.

Таблиця 4

Характеристика загальних потреб у відновленні та реконструктивній відбудові об'єднаного сектору освіти та науки України на 2025–2035 рр.

Категорія потреб	Об'єкти відбудовчих заходів та інвестицій	Загальна величина потреб, млн дол. США	Частка у загальній величині потреб, %
Потреби у відбудові	Дошкільна освіта	774,1	2,4
	Шкільна освіта	2714,0	8,2
	Заклади позашкільної освіти	54,6	0,2
	Заклади професійно-технічної освіти	652,0	2,0
	Заклади фахової передвищої освіти	683,0	2,1
	Вищі навчальні заклади	3013,8	9,2
	Спеціалізовані освітні заклади	245,7	0,7
	Спеціальні освітні заклади	100,3	0,3
	Освіта для дорослих	8,7	0,0
	Дослідницька інфраструктура	15517,3	47,1
	Безпечний доступ до освіти для всіх	6634,4	20,2
Потреби у відновленні надання освітніх та ін. послуг	Реагування на втрати у навчанні та надання послуг щодо підтримки психічного здоров'я та психосоціальної підтримки	597,1	1,8
	Забезпечення якісної освіти та реформи	116,0	0,4
	Розчищення завалів	758,4	2,3
Усього:		32921,5	100,0

Джерело: UNDP. (2025, 25 February). *Ukraine – Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4): February 2022 – December 2024*. <https://www.undp.org/ukraine/publications/ukraine-fourth-rapid-damage-and-needs-assessment-rdna4-february-2022-december-2024-english> (дата звернення 27.08.2025).

⁴³ Національна академія наук України. (2025, 02 липня). *Наука на прицілі: яких збитків українській Академії завдала російська агресія*. <https://www.nas.gov.ua/news/nauka-na-pricili-yakih-zbitkiv-ukranskiy-akademi-zavdala-rosiyska-agresiya> (дата звернення 27.08.2025).

⁴⁴ UNDP. (2025, 25 February). *Ukraine – Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4): February 2022 – December 2024*. <https://www.undp.org/ukraine/publications/ukraine-fourth-rapid-damage-and-needs-assessment-rdna4-february-2022-december-2024-english> (дата звернення 27.08.2025).

Разом із тим, оцінюючи потреби України на повоєнне відновлення сфер освіти та науки як джерел генерації людського капіталу, варто брати до уваги стрімке поширення цифрових та ін. новітніх технологій, включаючи штучний інтелект, що може значуще вплинути на структурні та фінансові параметри відновлювальних процесів.

Наслідки зумовлених війною втрат людського капіталу України для національного ринку праці

Як уже зазначалося вище, один із пріоритетів глобального Проєкту розвитку людського капіталу, впроваджуваного Світовим банком з 2018 року, пов'язаний із ключовою роллю цього виду капіталу у створенні робочих місць, реалізації можливостей працевлаштування, зростанні трудових доходів і стимулюванні розвитку національних економік⁴⁵. Незаперечний і його вплив на динаміку підприємництва та інновацій у сучасних умовах інтенсивної цифровізації⁴⁶.

Тісний взаємозв'язок національного ринку праці та людського капіталу обґрунтовано у численних теоретичних і емпіричних дослідженнях. Зокрема доведено залежність продуктивності робочої сили та заробітної плати працівників від інвестицій у людський капітал (*Giziene, & Simanaviciene, 2015*). Надано економетричні докази стійкості в умовах кризи локальних ринків праці залежно від забезпеченості відповідних регіонів і самих працівників людським капіталом (*Simões et al., 2023*). Показано, що людський капітал: накопичується під час роботи, але знецінюється у процесі її пошуків; оновлюється швидше під час формальної, ніж неформальної зайнятості; акумулюючись, ослаблює дію інституцій ринку праці, продукуючих неформальну зайнятість (*Bobba et al., 2021*). Розкрито вплив на якість людського капіталу наявних у його носіїв здібностей і навичок – професійних, цифрових, соціальних, адаптаційних, прийняття рішень тощо (*Deming, & Silliman, 2024*), а також підтверджено тісну кореляцію між навичками працівників і рівнем їхнього офіційного заробітку (*Woessmann, 2024*).

Вищезазначені залежності, а також відповідні експертні оцінки дають підстави твердити про серйозні наслідки втрат людського капіталу України, що зумовлені триваючою війною, для національного ринку праці. Один із цих наслідків – значні трудові ресурсні втрати країни. І вже сьогодні перед

⁴⁵ World Bank Group. (2019). *Human Capital Project Ministerial Conclave: Promoting Jobs and Economic Transformation*. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/484411583472053419/pdf/Human-Capital-Project-Ministerial-Conclave-Promoting-Jobs-and-Economic-Transformation.pdf> (дата звернення 27.08.2025).

⁴⁶ World Bank Group. (2024). *Human Capital for More Jobs: Connecting People to Work and Creating Entrepreneurs*. <http://documents.worldbank.org/curated/en/099055012062427965> (дата звернення 27.08.2025).

українським бізнесом гостро стоїть проблема подолання дефіциту робочої сили⁴⁷, а в повоєнний час вона потребуватиме пріоритетного вирішення⁴⁸.

Гостроту цієї проблеми засвідчують, зокрема, дані Інституту економіки та прогнозування НАНУ (ІЕПр НАНУ) та Наукової платформи при Міністерстві економіки, довіклля та сільського господарства України (Мінекономіки), отримані на основі сценарного моделювання. Так, виходячи із прогнозних оцінок Світового банку щодо чисельності населення України та сценарного припущення, що масштабні воєнні дії будуть припинені наприкінці 2025 року, фахівцями ІЕПр НАНУ розроблено оціночні ретроспективні та короткострокові прогностичні показники щодо динаміки робочої сили та зайнятого населення України у 2022–2026 роках (рис. 2).

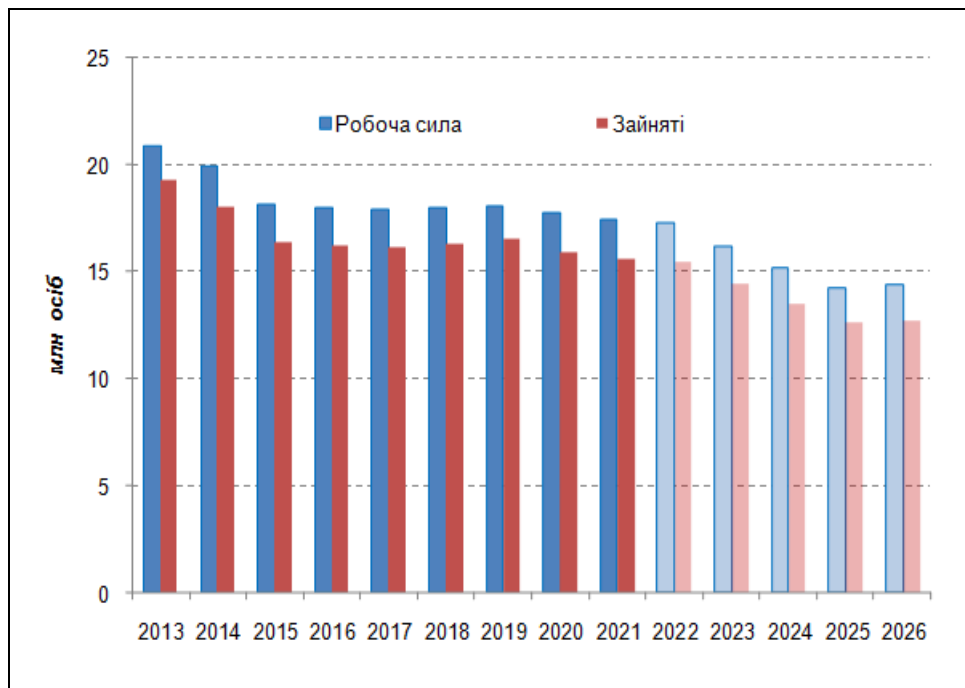

Рисунок 2. Динаміка робочої сили та зайнятих осіб в Україні у 2013–2021 рр. (факт), 2022–2024 рр. (оцінка) і 2025–2026 рр. (прогноз)

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України (<https://www.ukrstat.gov.ua/>) та прогнозних розрахунків ІЕПр НАНУ.

⁴⁷ Робоча сила – це населення віком 15 років і старше, яке забезпечує пропозицію робочої сили на ринку праці. Сумарно робочу силу складають зайняті (працюючі) та безробітні особи, готові приступити до роботи.

⁴⁸ Davicino, G. (2025, 07 Luglio). Conferenza sulla Ripresa dell'Ucraina, dal mondo della ricerca ucraino una strategia per il futuro. *Agenzia di Stampa Italiana "Agenda Domani"*. <https://www.agendadomani.it/?p=16503> [in Italian] (дата звернення 27.08.2025).

Згідно з прогнозними розрахунками ІЕПр НАНУ, чисельність робочої сили України становитиме 14,2 млн у 2025 році і 14,4 у 2026 році, скоротившись порівняно з довоєнним 2021 роком на 18,4 та 17,2% відповідно. Як можемо бачити з рис. 2, її незначне збільшення (+1,4%) очікується у 2026 році. Тобто лише після завершення війни та зумовленого цим притоку на національний ринок праці трудових ресурсів, зокрема за рахунок: повернення з-за кордону частини українських біженців; ветеранів війни, включаючи демобілізованих; молоді, для якої робота у мирний час в Україні буде важливішою, аніж виїзд за кордон.

Дані Наукової платформи при Мінекономіки представлені у квітні цього року і стосуються середньострокової динаміки потреб вітчизняної економіки у робочій силі та її пропозиції населенням. Ключові сценарні умови передбачають на 2025–2030 роки щорічний приріст реального ВВП України на рівні 4%, повернення з-за кордону не менше третини українців – біженців від війни, а також зростання продуктивності праці у різних секторах економіки. Як показують результати моделювання, у цілому за вказаний період темпи зростання попиту на робочу силу (10%) в Україні майже у півтора раза перевищуватимуть темпи зростання її пропозиції (7%), при цьому особливо гострий кадровий дефіцит буде в аграрному та промисловому секторах національної економіки⁴⁹.

Примітно, що вищенаведені прогнозні оцінки обох інституцій щодо динаміки чисельності робочої сили базуються на сценарному припущенні про повернення в Україну її громадян, які після воєнного вторгнення знайшли притулок у зарубіжних країнах – головню, в ЄС, де станом на кінець червня 2025 року офіційний тимчасовий захист отримали 4,3 млн українців, зокрема в Німеччині – 1,2 млн, Польщі – 992 тис., Чехії – 378 тис. осіб⁵⁰. Проте на практиці очікування щодо активного повернення українських біженців після завершення/призупинення війни можуть виявитися дуже завищеними. На це, зокрема, вказує аналіз результатів спільного дослідження УВКБ ООН і лондонського Університету Брунеля "Прогнозування повернення біженців до України в умовах триваючої війни та неви-

⁴⁹ Міністерство економіки, довіклля та сільського господарства України. (2025, 18 квітня). *Провідні науковці презентували в Мінекономіки дослідження щодо ринку праці України.* <https://me.gov.ua/News/Detail/4bd1b350-34db-4ab2-b327-2e15057046ed?lang=uk-UA&title=ProvidniNaukovtsiPrezentovaliVMinekonomikiDoslidzhenniaSchodoRinkuPratsiUkraini> (дата звернення 27.08.2025).

⁵⁰ Eurostat (2025, 11 August). *Temporary protection for 4.31 million people in June.* Statistical Office of the European Union (Eurostat). <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250811-1> (дата звернення 27.08.2025).

значеності"⁵¹, що містить п'ять ймовірнісних сценаріїв майбутнього. За найгіршим з них, що передбачає збереження стану повномасштабної російсько-української війни, прогнозується повернення з-за кордону на Батьківщину упродовж наступних трьох років (2026–2028 рр.) лише 266 тис. українських біженців, тобто 6,1% їх загальної чисельності в регіоні Європи (4,4 млн осіб). Згідно з іншим, базовим сценарієм "Крихий мир із тимчасовими поступками", за вказаний період з Європи можуть повернутися загалом 2,8 млн, або 64% українських біженців. Зрозуміло, якщо матимуть куди повертатися, – безпека, наявність житла, робочих місць, соціальної інфраструктури тощо будуть мати вирішальний вплив на їхнє рішення щодо повернення додому.

Ураховуючи, що лише менше половини з них є працездатними відповідного віку, після повернення в Україну працевлаштуються, за найоптимістичнішими припущеннями, орієнтовно 1,3 млн осіб. Тоді як повоєнний дефіцит робочої сили, за оцінками Мінекономіки, може сягати 4,5 млн працівників⁵², що актуалізує завдання пошуку додаткових джерел для подолання цього дефіциту.

Гостра нестача робочої сили в Україні – хоча й найголовніший у контексті її повоєнної відбудови, але не єдиний наслідок впливу на національний ринок праці втрат людського капіталу, спричинених війною. Інші значущі наслідки пов'язані з поглибленням проблемних тенденцій слабкої міжстатусної мобільності робочої сили (Юрик, 2022; Blyzniuk, & Yatsenko, 2022), прекаризації зайнятості (Гук, & Біліченко, 2022), "тінізації" ринку праці (Юрик, 2020; Perehudova, & Serikova, 2025), гальмування розвитку малого та середнього підприємництва (Яценко, 2024) і цифрових трудових платформ (Bezrukova et al., 2022; Гук, 2024), а також подальше зниження продуктивності праці як загалом в Україні, так і порівняно з країнами ЄС. Стосовно останньої зазначеної тенденції варто підкреслити, що в соціо-економічному сенсі вона засвідчує зниження якості робочої сили на національному ринку праці, а це справляє негативний вплив на соціальну якість суспільної динаміки загалом (Близнюк, 2025). Те, що наявний людський капітал України не трансформується у високі рівні продуктивності праці та конкурентоспроможності її економіки, можна трактувати як неефективне використання накопичених знань, умінь та навичок, їх знецінення. Ця проблема потенційно створюватиме складні бар'єри на шляху до повоєнного

⁵¹ UNHCR (2025, July). Forecasting Refugee Return to Ukraine Amid Ongoing War and Uncertainty. *Policy Brief*. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). <https://data.unhcr.org/en/documents/details/117421> (дата звернення 27.08.2025).

⁵² Жирій, К. (2024, 22 липня). *Україні не вистачатиме 4,5 мільйона працівників для зростання економіки*, – *Мінекономіки*. УНІАН. <https://www.unian.ua/economics/other/ukrajini-ne-vistachatime-4-5-milyona-pracivnikov-dlya-zrostantnya-ekonomiki-minekonomiki-12704244.html>

відновлення національної економіки та її конкурентних позицій у світі, а відтак потребуватиме пріоритетного вирішення інструментами як державної політики, так і національного соціального діалогу.

Висновки

Отже, одним із ефективних шляхів посилення соціальної та економічної стійкості України в умовах воєнного стану та її повоєнної реконструктивної відбудови є завбачення потенційних і заповнення вже понесених втрат національного людського капіталу, зумовлених триваючою вже четвертий рік поспіль війною. За консолідованою експертною оцінкою, однією з ключових перешкод для економічного відновлення України у повоєнний період стане значний дефіцит робочої сили, насамперед кваліфікованих працівників робітничих професій. Визначальною мірою цей дефіцит пов'язаний із значними втратами людського капіталу у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального розвитку, включаючи надання соціальних послуг тощо, що понесені унаслідок масштабного збройного вторгнення РФ.

Дослідниками теоретично та емпірично обґрунтовано, що в сучасну епоху саме людський капітал визначає економічну конкурентоспроможність держави та динаміку національного рівня людського розвитку. Тож одним із пріоритетів для кожної країни вбачається інвестування в людський капітал шляхом розвитку сфери освіти, що веде до скорочення бідності, створення більш продуктивної робочої сили, повнішого задоволення потреб національного ринку праці та побудови інклюзивного суспільства. Для того щоб людський капітал в Україні став вагомим макроекономічним ресурсом і його продуктивний внесок в економічне зростання був більшим, необхідно реалізувати комплексну стратегію, спрямовану як на покращення якості освіти та професійної підготовки, так і на створення умов реалізації цього потенціалу для потреб національного ринку праці. З метою сприяння скороченню дефіциту людського капіталу України, що спричинений освітніми втратами воєнного часу, доцільним видається таке:

- розроблення й ухвалення у повоєнний період нової редакції Стратегії людського розвитку України на довгостроковий період, беручи до уваги: її демографічний стан і перспективи повернення на Батьківщину українських громадян, які через війну стали шукачами притулку за кордоном; ухвалені Урядом плани реконструктивної макроекономічної відбудови та визначені ними прогностичні потреби національного ринку праці; можливості вітчизняних систем соціального захисту та пенсійного забезпечення населення; завдання відновлення соціальної інфраструктури; результати реформування вітчизняних систем освіти та охорони здоров'я; відповідні

(в частині людського розвитку) зобов'язання України як країни – кандидата на вступ до ЄС тощо;

- пролонгація на середньостроковий період Концепції забезпечення національної системи стійкості, що затверджена на період 2021–2025 років Указом Президента України від 27.09.2021 р. № 479/2021, – з урахуванням значення національного людського капіталу і ринку праці для соціо-економічної резильєнтності Української держави та відповідного досвіду, набутого нею у ході досі триваючої повномасштабної війни;

- розроблення й ухвалення Плану заходів із реалізації пролонгованої на середньостроковий період Концепції забезпечення національної системи стійкості, – з виокремленням розділів, присвячених підтримці національного ринку праці, а також збереженню людського капіталу України та поповненню його втрат, понесених під час надзвичайних кризових станів;

- повоєнний перегляд Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року, ухваленої розпорядженням Уряду від 30 вересня 2024 р. № 922-р, та коригування операційного плану заходів з її реалізації на основі невідкладного проведення після завершення війни репрезентативного перепису населення в Україні, а також оцінки за допомогою профільних міжнародних структур (Спеціальної моніторингової місії Організації з безпеки і співробітництва в Європі, МОМ, Агентства ООН у справах біженців тощо) чисельності українських громадян, які проживають на тимчасово окупованих або непідконтрольних українському уряду територіях України;

- розроблення стратегії повоєнної структурної трансформації економіки, орієнтованої на розвиток високотехнологічних, інноваційних та експортно-орієнтованих секторів, здатних створювати попит на складний і високоякісний людський капітал;

- забезпечення тіснішого зв'язку між системою освіти та реальними потребами економіки, зокрема через модернізацію професійно-технічної та вищої освіти, стимулювання дуальної освіти, розвиток STEM-напрямів (наука, технології, інженерія і математика), цифрових навичок і програм підготовки кадрів для високотехнологічних галузей;

- створення інституційних умов для продуктивного використання знань і навичок, зокрема шляхом зменшення бар'єрів для розвитку підприємництва, інноваційної інфраструктури, підтримки стартапів і залучення інвестицій у людський капітал. Відсутність належної інвестиційної підтримки освіти, професійної підготовки та безперервного навчання призводить до структурного безробіття, послаблення інноваційного розвитку та зниження ефективності використання фізичного капіталу;

- впровадження системи регулярного моніторингу та багатовимірної оцінки людського капіталу, що включатиме як формальні освітні показники, так і "м'які" компетентності, здатність до навчання протягом життя, креативність, залученість у цифрову економіку тощо;
- інтегрування політики розвитку людського капіталу з регіональною політикою, забезпечуючи рівний доступ до якісної освіти, цифрової інфраструктури та можливостей професійної реалізації в усіх регіонах України (за винятком тимчасово окупованих територій і територій ведення бойових дій);
- розроблення та імплементація довгострокової державної міграційної політики, спрямованої на утримання та повернення кваліфікованих кадрів, а також на залучення нових учасників до ринку праці в умовах зменшення загальної чисельності населення;
- удосконалення системи оплати праці та надання додаткових соціальних гарантій для педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти з метою стимулювання їхніх трудових результатів і посилення соціального статусу (*Hanushek, Woessmann, 2007*);
- розроблення та впровадження механізму реструктуризації діючої системи закладів професійної (професійно-технічної) освіти з пріоритетним урахуванням інтересів їхніх колективів педагогічних та інших працівників, а також інтересів територіальних громад, де розташовані ці заклади.

Література

1. Антонюк, В.П. (2007). *Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку*. Інститут економіки промисловості НАН України.
2. Антонюк, В.П. (2022). Проблеми формування людського капіталу України в системі освіти та їх ризики в реаліях війни. *Вісник економічної науки України*, 1(42), 161–170. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).161-170](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).161-170)
3. Антонюк, В.П., & Залознова, Ю.С. (2023). *Людський капітал регіонів України: проблеми відтворення в умовах гібридної та повномасштабної війни як загроза для повоєнного відновлення країни*. Інститут економіки промисловості НАН України. 175 с. <https://iie.org.ua/monografiyi/ljudskij-kapital-regioniv-ukraini-problemi-vidtvorennya-v-umovah-gibridnoi-ta-povnomasshtabnoi-vijni-jak-zagroza-dlja-povoiennogo-vidnovlennja-kraini/>
4. Близнюк, В.В. (2025). *Соціальна якість ринку праці* : монографія. ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". Видавництво Ліра-К. 316 с.
5. Близнюк, В.В., & Юрик, Я.І. (2019). Освітньо-кваліфікаційні диспропорції регіонального ринку праці України. *Економіка і прогнозування*, (2), 101–119. <https://doi.org/10.15407/eip2019.02.101>

6. Близнюк, В.В., Бурлай, Т.В., & Гук, Л.П. (2024). Законодавчо-правове регулювання платформної зайнятості у контексті соціальної стійкості держави. *Економічна теорія*, (4), 49–84. <https://doi.org/10.15407/etet2024.04.049>
7. Близнюк, В.В., Бурлай, Т.В., & Гук, Л.П. (2025). Соціальна стійкість та інклюзія в умовах глобальних гібридних загроз. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*, (19). <https://doi.org/10.5281/zenodo.15663510>
8. Близнюк, В.В., Гук, Л.П., & Левін, Р.Я. (2025). Освітня складова людського капіталу України з погляду перспектив повоєнного відтворення. *Український соціум*, 1(92), 86–109. <https://doi.org/10.15407/socium2025.01.086>
9. Бурлай, Т.В., Костриця, В.І., Близнюк, В.В., & Левін, Р.Я. (2022). Новітня політика соціальної якості ЄС: корисний досвід для повоєнного відновлення України. *Економічна теорія*, (3), 89–119. <https://doi.org/10.15407/etet2022.03.089>
10. Геєць, В.М., Бурлай, Т.В., & Близнюк, В.В. (2023). Соціальна резильєнтність національної економіки крізь призму досвіду Європейського Союзу та України. *Економічна теорія*, (3), 5–43. <https://doi.org/10.15407/etet2023.03>
11. Гриценко, А.А. (2025). Формування засад національно укоріненої стійкості та безпеки економічного розвитку України в умовах нової гібридної реальності «мир–війна» (стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 19 березня 2025 р.). *Вісник НАН України*, (5), 61–68. <https://doi.org/10.15407/vsn2025.05.061>
12. Грішнова, О.А. (2001). *Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки*. Знання.
13. Гук, Л.П. (2014). Прогнозування та регулювання розвитку нестандартної зайнятості в Україні. *Бізнес Інформ*, (4), 278–283. http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_4_49
14. Гук, Л.П. (2019). Баланс між підготовкою кадрів з професійно-технічною освітою та потребами національного ринку праці у робочій силі середнього професійно-кваліфікаційного рівня. *Український соціум*, 4(71), 109–123. <https://doi.org/10.15407/socium2019.04.109>
15. Гук, Л.П. (2024). Платформна зайнятість як інструмент подолання дефіциту робочої сили та розвитку людського капіталу. *Бізнес Інформ*, (8), 285–292. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-8-285-292>
16. Гук, Л.П., & Біліченко, С.П. (2022). Гнучкі форми зайнятості та мобільність робочої сили в умовах економічної нестабільності. *Наукові праці МАУП. Економічні науки*, 2(65), 5–12. <https://doi.org/10.32689/2523-4536/65-1>
17. Добрынин, А.И., Дятлов, С.А., Цыренова, Е.Д. (1999). *Человеческий капитал в транзитивной экономике: формирование, оценка, эффективность использования*. Наука.
18. Залознова, Ю., & Азьмук, Н. (2022). Людський капітал України в умовах війни: втрати та здобутки. *Економіка та суспільство*, (38). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-59>
19. Коваль, О.П., & Власенко, Р.В. (2023). Нова соціальна політика як шлях до відновлення людського капіталу. *Український соціум*, 3(86), 126–136. <https://doi.org/10.15407/socium2023.03.126>
20. Колот, А., & Герасименко, О. (2022). Новітні формати організації трудової діяльності: природа, виклики, траєкторії розвитку. *Економіка України*, 65(5(726)), 59–76. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.059>
21. Колот, А.М. (2025). Вища освіта і соціально-трудова сфера в координатах нової економіки: концепт взаємодії та розвитку. *Соціально-трудові відносини: теорія і практика*, 15(1), 11–25. [http://dx.doi.org/10.21511/slrrp.15\(1\).2025.02](http://dx.doi.org/10.21511/slrrp.15(1).2025.02)

22. Костриця, В.І., & Бурлай, Т.В. (2025). Деструкції ринку праці України: чинник соціально-економічних нерівностей і шляхи подолання. *Економічна теорія*, (2), 45–77. <https://doi.org/10.15407/etet2025.02.045>
23. Костриця, В.І., & Вітряк, Т.Б. (2018). Європейський досвід підготовки та підвищення кваліфікації персоналу державних служб зайнятості. *Ринок праці та зайнятість населення*, (1), 41–48. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?c21com=2&i21dbn=ujrn&p21dbn=ujrn&image_file_download=1&image_file_name=pdf/rpzn_2018_1_9.pdf
24. Костриця, В.І., Бурлай, Т.В., & Близнюк, В.В. (2024). Деформації інституту соціального діалогу в Україні як чинник суспільної десолідаризації. *Економічна теорія*, (3), 24–53. <https://doi.org/10.15407/etet2024.03.024>
25. Малицький, Б.А. (2023). Національна академія наук України: суспільна роль, сучасний стан, проблеми розвитку та підходи до їх розв'язання (науково-аналітична доповідь). *Наука та наукознавство*, 3(121), 68–86. <https://doi.org/10.15407/sofs2023.03.068>
26. Назарова, Г.В., Гавкалова, Н.В., & Маркова, Н.М. (2006). *Формування та розвиток людського капіталу корпоративних підприємств*. Видавництво ХНЕУ.
27. Новікова, О.Ф., & Остафійчук, Я.В. (2023). Забезпечення збалансованого соціально-трудового розвитку України: виклики та можливості. *Економіка промисловості*, (2), 62–77. <https://doi.org/10.15407/econindustry2023.02.062>
28. Новікова, О.Ф., Амоша, О.І., Залознова, Ю.С., Остафійчук, Я.В., Хандій, О.О., Азьмук, Н.А., Зеленко, О.О., Амелічева, Л.П., Панькова, О.В., Новак, І.М., Шамілева, Л.Л., Касперович, О.Ю., Іщенко, О.В., & Красуліна, Я.Є. (2024). *Формування стійкого соціально-трудового розвитку в умовах воєнного стану та цифрових трансформацій*. Інститут економіки промисловості НАН України. <https://iie.org.ua/monografii/formuvannia-stijkohto-sotsialno-trudovoho-rozvytku-v-umovakh-voiennoho-stanu-ta-tsyfrovykh-transformatsij/>
29. Новікова, О.Ф., Цимбал, О.І., & Остафійчук, Я.В. (2024). Становлення резильєнтності соціально-трудової сфери в контексті повоєнної розбудови економіки України. *Економіка України*, 67(7(752)), 94–112. <https://doi.org/10.15407/econo-myukr.2024.07.094>
30. Перегудова, Т.В. (2022). Наслідки війни в Україні для національного ринку праці та напрями підтримки зайнятості. *Проблеми економіки*, 2(52), 184–191. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2022-2-184-191>
31. Петрова, І.Л. (2015). Вплив корпоративної культури на модернізацію соціально-трудових відносин. *Вчені записки університету "КРОК". Серія: Економіка*, (40), 139–145. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzuk_2015_40_21
32. Резнікова, О.О. (2022). *Національна стійкість в умовах мінливого безпечного середовища*. Національний інститут стратегічних досліджень. 532 с. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-03/reznikova-ukraineresilience2022_02.pdf
33. Рядинська, І.А. (2022). Освіта як фактор формування людського капіталу та економічного зростання. *Бізнес Інформ*, (3), 33–37. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-3-33-37>
34. Шумська, С. (2022). Людський капітал у глобальному світі та в Україні: довгострокові тренди та вплив COVID-19. *Економіка та суспільство*, (44). <https://doi.org/10.32782//2524-0072/2022-44-80>
35. Шумська, С.С. (2023). Фінансовий розвиток України та людський капітал у глобальному просторі в умовах нестабільності та пандемії. В: Скрипниченко, М. І. (Ред.). *Траєкторії розвитку повоєнної економіки України в системі координат постпандемічного світу*. (С. 96–126). ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". <https://ief.org.ua/publication/monografii/2023/monografija-1>

36. Юрик, Я.І. (2020). Неформальна зайнятість в Україні та формування інституційних умов її мінімізації. *Економіка і прогнозування*, (4), 36–59. <https://doi.org/10.15407/eip2020.04.036>
37. Юрик, Я.І. (2022). Міжстатусна мобільність на ринку праці України. *Економіка і прогнозування*, (4), 65–87. <https://doi.org/10.15407/eip2022.04.065>
38. Яценко, Л. (2024). *Проблеми розвитку малого та середнього бізнесу в Україні як основного джерела робочих місць*. Національний інститут стратегічних досліджень. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/problemy-rozvytku-maloho-ta-serednoho-biznesu-v-ukrayini-yak>
39. Barakat, S., & Zyck, S.A. (2009). The Evolution of Post-conflict Recovery. *Third World Quarterly*, 30(6), 1069–1086. <https://doi.org/10.1080/01436590903037333>
40. Bezrukova, N., Huk, L., Chmil, H., Verbivska, L., Komchatnykh, O., & Kozlovskiy, Y. (2022). Digitalization as a Trend of Modern Development of the World Economy. *WSEAS Transactions on Environment and Development*, 18, 120–129. <https://doi.org/10.37394/232015.2022.18.13>
41. Blackburn, K., Hung, V. T. Y., & Pozzolo, A. F. (2000). Research, Development and Human Capital Accumulation. *Journal of Macroeconomics*, 22(2), 189–206. [https://doi.org/10.1016/S0164-0704\(00\)00128-2](https://doi.org/10.1016/S0164-0704(00)00128-2)
42. Blyzniuk, V., & Yatsenko, L. (2022). Education as a Factor of Professional Mobility in the Labor Market: The Case of Ukraine. *Euromentor Journal – Studies About Education*, XIII(2), 120–131. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1059117>
43. Bobba, M., Flabbi, L., Levy, S., & Tejada, M. (2021). Labor Market Search, Informality, and On-the-Job Human Capital Accumulation. *Journal of Econometrics*, 223(2), 433–453. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2019.05.026>
44. Boudreau, J.W., & Ramstad, P.M. (2007). *Beyond HR: The New Science of Human Capital*. Harvard Business School Press.
45. Deming, D.J., & Silliman, M.I. (2024, September). Skills and Human Capital in the Labor Market. *NBER Working Paper*, (32908). <http://www.nber.org/papers/w32908>
46. Flabbi, L., & Gatti, R.V. (2018). A Primer on Human Capital. *Policy Research Working Paper*, (8309). World Bank. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/514331516372468005/pdf/WPS8309.pdf>
47. Giziene, V., & Simanaviciene, Z. (2015). The Impact of Human Capital on Labour Market: Lithuanian Case. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, (191), 2437–2442. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.04.331>
48. Grytsenko, A., & Podliesna, V. (2025). Contradictions Between Globalization and Localization as a Structuring Factor of Cyclicity in Societal and Economic Development. *Economy and Sociology*, (1), 60–72. <https://doi.org/10.36004/nier.es.2025.1-05>
49. Grytsenko, A.A., Bilorus, O.G., Burlay, T.V., Podliesna, V.G., & Borzenko, O.O. (2024). Ukraine's Economy: Resilience Under War and Challenges for Post-War Recovery. *Science & Innovation*, 20(5), 16–34. <https://doi.org/10.15407/scine20.05.016>
50. Hanushek, E. A., & Woessmann, L. (2007). The Role of Education Quality for Economic Growth. *Policy Research Working Paper*, (4122). World Bank. <http://hdl.handle.net/10986/7154>
51. Kolot, A. (2025). Higher Education and Social and Labor Sphere in the Coordinates of the New Economy: The Concept of Interaction and Development. *Social and Labour Relations: Theory and Practice*, 15(1), 11–29. [http://dx.doi.org/10.21511/slrrp.15\(1\).2025.02](http://dx.doi.org/10.21511/slrrp.15(1).2025.02)
52. Perehudova, T., & Serikova, O. (2025). Increasing the Coverage of Social Protection in Case of Unemployment Through Employment Formalization. In: Semenov, A., Yepifanova, I., & Kajanová, J. (Eds). *Data-Centric Business and Applications. Lecture*

Notes on Data Engineering and Communications Technologies, (240), 183–196. https://doi.org/10.1007/978-3-031-81557-7_10

53. Petrova, I., Sandugey, V., & Mamedova, S. (2022). Preservation and Development of Human Potential of Ukraine in Modern Condition. *Теоретичні та прикладні питання економіки*, 2(45), 46–57. <https://doi.org/10.17721/tppe.2022.45.5>

54. Samoliuk, N., Bilan, Y., & Mishchuk, H. (2021). Vocational Training Costs and Economic Benefits: Exploring the Interactions. *Journal of Business Economics and Management*, 22(6), 1476–1491. <https://doi.org/10.3846/jbem.2021.15571>

55. Shumska, S., & Gaidai, A. (2025). A Comprehensive System of Welfare Components and Modern Approaches to Their Practical Assessment. *Open Journal of Social Sciences*, (13), 382–402. <https://doi.org/10.4236/jss.2025.132023>

56. Simões, M., Andrade, J.S. & Duarte, A. (2023). Human Capital and Labour Market Resilience: A Regional Analysis for Portugal. *Applied Spatial Analysis and Policy*, (16), 1169–1193. <https://doi.org/10.1007/s12061-022-09465-z>

57. Woessmann, L. (2024, October). Skills and Earnings: A Multidimensional Perspective on Human Capital. *IZA Discussion Papers*, (17395). Germany, Institute of Labor Economics (IZA). <https://docs.iza.org/dp17395.pdf>

References

1. Antoniuk, V.P. (2022). Problems of the formation of human capital of Ukraine in the education system and its risks in the realities of war. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy – Bulletin of Economic Science of Ukraine*, 1(42), 161–170. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).161-170](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).161-170) [in Ukrainian].

2. Antoniuk, V.P. (2007). *Formation and use of human capital in Ukraine: socio-economic assessment and development support*. NAS of Ukraine, Institute of Industrial Economics [in Ukrainian].

3. Antoniuk, V.P., & Zaloznova, Y.S. (2023). *Human capital of regions of Ukraine: problems of reproduction in conditions of hybrid and full-scale war as a threat to the post-war recovery of the country*. NAS of Ukraine. Institute of Industrial Economics. <https://iie.org.ua/monografiyi/ljudskij-kapital-regioniv-ukraini-problemi-vidtvorennya-v-umovah-gibridnoi-ta-povnomasshtabnoi-vijni-jak-zagroza-dlja-povoiennogo-vidnovlennja-kraini/> [in Ukrainian].

4. Barakat, S., & Zyck, S. A. (2009). The Evolution of Post-conflict Recovery. *Third World Quarterly*, 30(6), 1069–1086. <https://doi.org/10.1080/01436590903037333>

5. Bezrukova, N., Huk, L., Chmil, H., Verbivska, L., Komchatnykh, O., & Kozlovskiy, Y. (2022). Digitalization as a Trend of Modern Development of the World Economy. *WSEAS Transactions on Environment and Development*, (18), 120–129. <https://doi.org/10.37394/232015.2022.18.13>

6. Blackburn, K., Hung, V.T.Y., & Pozzolo, A.F. (2000). Research, Development and Human Capital Accumulation. *Journal of Macroeconomics*, 22(2), 189–206. [https://doi.org/10.1016/S0164-0704\(00\)00128-2](https://doi.org/10.1016/S0164-0704(00)00128-2)

7. Blyzniuk, V., & Yatsenko, L. (2022). Education as a Factor of Professional Mobility in the Labor Market: The Case of Ukraine. *Euromentor Journal – Studies About Education*, XIII(2), 120–131. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1059117>

8. Blyzniuk, V.V. (2025). *Social quality of the labor market* : monograph. State Organization "Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine". Kyiv: Lira-K Publishing House [in Ukrainian].

9. Blyzniuk, V.V., & Yuryk, Ya.I. (2019). Educational and qualificational disproportions of Ukraine's regional labor market. *Ekonomika i prohnozuvannia – Economy and Forecasting*, (2), 101–119. <https://doi.org/10.15407/eip2019.02.101> [in Ukrainian].

10. Blyzniuk, V.V., Burlai, T.V., & Huk, L.P. (2024). Legal and regulatory framework of platform employment within the context of the state's social resilience. *Ekon. teor. – Economic Theory*, (4), 49–84. <https://doi.org/10.15407/etet2024.04.049> [in Ukrainian].
11. Blyzniuk, V.V., Burlai, T.V., & Huk, L.P. (2025). Social resilience and inclusion in the face of global hybrid threats. *Zdobutky ekonomiky: perspektyvy ta innovatsii – Economic Achievements: Prospects and Innovations*, (19). <https://doi.org/10.5281/zenodo.15663510> [in Ukrainian].
12. Blyzniuk, V.V., Huk, L.P., & Levin, R.Ya. (2025). Educational component of Ukraine's human capital from the perspective of post-war reconstruction. *Ukr. sotsium – Ukrainian Society*, 1(92), 86–109. <https://doi.org/10.15407/socium2025.01.086> [in Ukrainian].
13. Bobba, M., Flabbi, L., Levy, S., & Tejada, M. (2021). Labor Market Search, Informality, and On-the-Job Human Capital Accumulation. *Journal of Econometrics*, 223(2), 433–453. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2019.05.026>
14. Boudreau, J.W., & Ramstad, P.M. (2007). *Beyond HR: The New Science of Human Capital*. Harvard Business School Press.
15. Burlai, T.V., Kostytsia, V.I., Blyzniuk, V.V., & Levin, R.Ya. (2022). The EU's newest social quality policy: a useful experience for Ukraine's post-war reconstruction. *Ekon. teor. – Economic Theory*, (3), 89–119. <https://doi.org/10.15407/etet2022.03.089> [in Ukrainian].
16. Deming, D. J., & Silliman, M. I. (2024, September). Skills and Human Capital in the Labor Market. *NBER Working Paper*, (32908). <http://www.nber.org/papers/w32908>; <https://doi.org/10.3386/w32908>
17. Dobrynin, A.I., Dyatlov, S.A., Tsyrenova, E.D. (1999). *Human capital in a transition economy: Formation, assessment, efficiency of use*. Nauka [in Russian].
18. Flabbi, L., & Gatti, R. V. (2018). A Primer on Human Capital. *Policy Research Working Paper*, (8309). World Bank. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-8309>; <https://documents1.worldbank.org/curated/en/514331516372468005/pdf/WPS8309.pdf>
19. Giziene, V., & Simanaviciene, Z. (2015). The Impact of Human Capital on Labour Market: Lithuanian Case. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, (191), 2437–2442. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.04.331>
20. Grytsenko, A., & Podliesna, V. (2025). Contradictions Between Globalization and Localization as a Structuring Factor of Cyclicity in Societal and Economic Development. *Economy and Sociology*, (1), 60–72. <https://doi.org/10.36004/nier.es.2025.1-05>
21. Grytsenko, A.A. (2025). Formation of the foundations of nationally rooted stability and security of economic development of Ukraine in the conditions of a new hybrid reality "peace–war" (transcript of the report at the meeting of the Presidium of the NAS of Ukraine on March 19, 2025). *Visnyk NAN Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, (5), 61–68. <https://doi.org/10.15407/visn2025.05.061> [in Ukrainian].
22. Grytsenko, A.A., Bilorus, O.G., Burlai, T.V., Podliesna, V.G., & Borzenko, O.O. (2024). Ukraine's Economy: Resilience Under War and Challenges for Post-War Recovery. *Science & Innovation*, 20(5), 16–34. <https://doi.org/10.15407/scine20.05.016>
23. Hanushek, E.A., & Woessmann, L. (2007). The Role of Education Quality for Economic Growth. *Policy Research Working Paper*, (4122). World Bank. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-4122>; <http://hdl.handle.net/10986/7154>
24. Heyets, V.M., Burlai, T.V., & Blyzniuk, V.V. (2023). Social resilience of the national economy through the prism of the experience of the European Union and Ukraine. *Ekon. teor. – Economic Theory*, (3), 5–43. <https://doi.org/10.15407/etet2023.03> [in Ukrainian].

25. Hrishnova, O.A. (2001). *Human capital: Formation in the system of education and professional training*. Znannia [in Ukrainian].
26. Huk, L.P. (2014). Forecasting and regulation of development of non-standard employment in Ukraine. *Biznes Inform – Business Inform*, (4), 278–283. http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_4_49 [in Ukrainian].
27. Huk, L.P. (2019). The balance between training of personnel with professional technical education and the needs of the national labour market in the labor force with secondary vocational education. *Ukr. socium – Ukrainian society*, 4(71), 109–123. <https://doi.org/10.15407/socium2019.04.109> [in Ukrainian].
28. Huk, L.P. (2024). Platform employment as an instrument for overcoming labor shortage and human capital development. *Biznes Inform – Business Inform*, (8), 285–292. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-8-285-292> [in Ukrainian].
29. Huk, L.P., & Bilichenko, S.P. (2022). Flexible work arrangement and labour mobility in an economically unstable environment. *Naukovi pratsi MAUP. Ekonomichni nauky – Scientific Works of the IAU. Economic Sciences*, 2(65), 5–12. <https://doi.org/10.32689/2523-4536/65-1> [in Ukrainian].
30. Kolot, A. (2025). Higher Education and Social and Labor Sphere in the Coordinates of the New Economy: The Concept of Interaction and Development. *Social and Labour Relations: Theory and Practice*, 15(1), 11–29. [http://dx.doi.org/10.21511/slrrp.15\(1\).2025.02](http://dx.doi.org/10.21511/slrrp.15(1).2025.02)
31. Kolot, A., & Herasymenko, O. (2022). Novel formats of labor activity organization: nature, challenges, development trajectories. *Econ. Ukr. – Economy of Ukraine*, 65(5(726)), 59–76. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.059> [in Ukrainian].
32. Kolot, A.M. (2025). Higher education and social and labor sphere in the coordinates of the new economy: the concept of interaction and development. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia i praktyka – Social and Labor Relations: Theory and Practice*, 15(1), 11–25. [http://dx.doi.org/10.21511/slrrp.15\(1\).2025.02](http://dx.doi.org/10.21511/slrrp.15(1).2025.02) [in Ukrainian].
33. Kostrytsya, V.I., & Burlai, T.V. (2025). Destructions in Ukraine's labor market: a factor of socio-economic inequalities and ways to overcome. *Ekon. teor. – Economic Theory*, (2), 45–77. <https://doi.org/10.15407/etet2025.02.045> [in Ukrainian].
34. Kostrytsya, V.I., & Vitryak, T.B. (2018). European experience in training and advanced training of public employment service personnel. *Rynok pratsi ta zainiatist nase-lennia – Labor Market and Population's Employment*, (1), 41–48. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?c21com=2&i21dbn=ujrn&p21dbn=ujrn&image_file_download=1&image_file_name=pdf/rpzn_2018_1_9.pdf [in Ukrainian].
35. Kostrytsya, V.I., Burlai, T.V., & Blyzniuk, V.V. (2024). Deformations of the institution of social dialogue in Ukraine as a factor of social desolidarization. *Ekon. teor. – Economic Theory*, (3), 24–53. <https://doi.org/10.15407/etet2024.03.024> [in Ukrainian].
36. Koval, O.P., & Vlasenko, R.V. (2023). A new social policy as a way to restore human capital. *Ukr. socium – Ukrainian society*, 3(86), 126–136. <https://doi.org/10.15407/socium2023.03.126> [in Ukrainian].
37. Malitsky, B.A. (2023). The national academy of sciences of Ukraine: Social role, present-day performance, problems and their solutions (scientific and analytical report). *Nauka ta naukoznavstvo – Science and Science of Science*, 3(121), 68–86. <https://doi.org/10.15407/sofs2023.03.068> [in Ukrainian].
38. Nazarova, G.V., Gavkalova, N.V., & Markova, N.M. (2006). *Formation and development of human capital of corporate enterprises*. Vydavnytstvo KhNEU [in Ukrainian].

39. Novikova, O.F., & Ostafiichuk, Ya.V. (2023). Ensuring balanced social and labor development of Ukraine: challenges and opportunities. *Econ. prom. – Industrial Economics*, (2), 62–77. <https://doi.org/10.15407/econindustry2023.02.062> [in Ukrainian].

40. Novikova, O.F., Amosha, O.I., Zaloznova, Yu.S., Ostafiichuk, Ya.V., Khandii, O.O., Azmuk, N.A., Zelenko, O.O., Amelicheva, L.P., Pankova, O.V., Novak, I.M., Shamileva, L.L., Kasperovych, O.Yu., Ishchenko, O.V., & Krasulina, Ya.Ye. (2024). *Formation of sustainable social and labor development in conditions of martial law and digital transformations*. NAS of Ukraine, Institute of Industrial Economics. <https://iie.org.ua/monografii/formuvannia-stijkohosotsialno-trudovoho-rozvytku-v-umovakh-voiennoho-stanu-ta-tsyfrovykh-transformatsij/> [in Ukrainian].

41. Novikova, O.F., Cymbal, O.I., & Ostafiichuk, Ya.V. (2024). Building the resilience of the social and labor sphere in the context of postwar development of Ukrainian economy. *Econ. Ukr. – Economy of Ukraine*, 67(7(752)), 94–112. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.07.094> [in Ukrainian].

42. Perehudova, T., & Serikova, O. (2025). Increasing the Coverage of Social Protection in Case of Unemployment Through Employment Formalization. In: Semenov, A., Yepifanova, I., & Kajanová, J. (Eds). *Data-Centric Business and Applications. Lecture Notes on Data Engineering and Communications Technologies*, (240), 183–196. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-81557-7_10

43. Perehudova, T.V. (2022). Consequences of the war in Ukraine for the national labor market, directions of employment support. *Problemy ekonomiky – Problems of Economy*, 2(52), 184–191. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2022-2-184-191> [in Ukrainian].

44. Petrova, I., Sandugey, V., & Mamedova, S. (2022). Preservation and Development of Human Potential of Ukraine in Modern Condition. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky – Theoretical and applied issues of economics*, 2(45), 46–57. <https://doi.org/10.17721/tppe.2022.45.5>

45. Petrova, I.L. (2015). The influence of corporate culture on the modernization of social and labor relations. *Vcheni zapysky universytetu "KROK". Seriya: Ekonomika – Academic Notes of the University "KROK". Series: Economics*, (40), 139–145. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzuk_2015_40_21 [in Ukrainian].

46. Reznikova, O.O. (2022). *National Resilience in a Changing Security Environment*. National Institute of Strategic Studies. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-03/reznikova-ukraineresilience2022_02.pdf [in Ukrainian].

47. Riadynska, I.A. (2022). Education as a factor in the formation of human capital and economic growth. *Biznes Inform – Business Inform*, (3), 33–37. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-3-33-37> [in Ukrainian].

48. Samoliuk, N., Bilan, Y., & Mishchuk, H. (2021). Vocational Training Costs and Economic Benefits: Exploring the Interactions. *Journal of Business Economics and Management*, 22(6), 1476–1491. <https://doi.org/10.3846/jbem.2021.15571>

49. Shumska, S. (2022). Human capital in the global world and in Ukraine: Long-term trends and the impact of COVID-19. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, (44). 10. <https://doi.org/10.32782//2524-0072/2022-44-80> [in Ukrainian].

50. Shumska, S., & Gaidai, A. (2025). A Comprehensive System of Welfare Components and Modern Approaches to Their Practical Assessment. *Open Journal of Social Sciences*, (13), 382–402. <https://doi.org/10.4236/jss.2025.132023>

51. Shumska, S.S. (2023). Financial development of Ukraine and human capital in the global space in conditions of instability and pandemic. In: Skrypnychenko, M. I. (Ed.). *Trajectories of development of the post-war economy of Ukraine in the coordinate system of the post-pandemic world*. (p. 96–126). State Organization "Institute for Economics and

Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine". <https://ief.org.ua/publication/monohrafii/2023/monohrafija-1> [in Ukrainian].

52. Simões, M., Andrade, J.S. & Duarte, A. (2023). Human Capital and Labour Market Resilience: A Regional Analysis for Portugal. *Applied Spatial Analysis and Policy*, (16), 1169–1193. <https://doi.org/10.1007/s12061-022-09465-z>

53. Woessmann, L. (2024, October). Skills and Earnings: A Multidimensional Perspective on Human Capital. *IZA Discussion Papers*, (17395). Germany, Institute of Labor Economics (IZA). <https://docs.iza.org/dp17395.pdf>

54. Yatsenko, L. (2024). *Problems of development of small and medium-sized businesses in Ukraine as the main source of jobs*. National Institute for Strategic Studies. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/problemy-rozvytku-maloho-ta-serednoho-biznesu-v-ukrayini-yak> [in Ukrainian].

55. Yuryk, Ya.I. (2020). Informal employment in Ukraine and formation of institutional conditions of its minimization. *Ekonomika i prognozuvannâ – Economy and forecasting*, (4), 36–59. <https://doi.org/10.15407/eip2020.04.036> [in Ukrainian].

56. Yuryk, Ya.I. (2022). Inter-status mobility in Ukraine's labor market. *Ekonomika i prognozuvannâ – Economy and forecasting*, (4), 65–87. <https://doi.org/10.15407/eip2022.04.065> [in Ukrainian].

57. Zaloznova, Y., & Azmuk, N. (2022). Human capital of Ukraine in the conditions of war: losses and gains. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, (38). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-59> [in Ukrainian].

Надходження до редакції / Received – 15 серпня 2025 року / August 15, 2025

Прорецензовано / Reviewed – 22 серпня 2025 року / August 22, 2025

Підписано до друку / Signed to print – 22 вересня 2025 року / September 22, 2025